

УДК 007:304:070

СЛОВО — ДУХОВНИЙ СВІТОЧ. ІСТИНА ЛІТЕРАТУРИ І СУЧАСНА МЕДІЙНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

Йосип Лось

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
буль. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Стаття досліджує роль літератури і світоглядної публіцистики у конструюванні: **а) світу ідеалів, сенсожиттєвих орієнтирів; б) світу проникнення діагнозу; в) світу пробудження, візії майбутнього.** Автор наголошує на тому, що сучасна медіатизація усіх аспектів життя дозволяє **розповсюдити** серед найбільшої кількості споживачів інформації: слово як ідею (ідея там, де свідомість); органічність твору (втілення культури народу); вібрацію мови, яка витворює асоціативні братства, без яких неможливе існування справжньої літератури.

Ключові слова: література, світоглядна публіцистика, шляхетна мотивація, медійна цивілізація, концепти, творчість, місія, візія, мораль.

Найбільше істин відкрила література. У своєму справдешньому, тобто **будуючому**, варіанті вона викристалізується у форму еманції духу епохи. Правдива книга зберігає у собі **душу** усіх минулих віків. Суверенність думки відкриває найширший горизонт ситуації, уможлиблює збагнути найсуттєвіше, допомагає людині прозрівати, адже динаміка свідомості якраз збагачує душу, водночас — зобов'язує до того, щоб застерігати від хибних орієнтирів. А ще з'ясовано, що чільними аспектами свободи є правда, добро і краса. Неправдою істини не встановимо. Жодне зло добра не здійснить. Ніяка дисгармонія не сотворить краси.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виходячи з цих передумов, спробуймо **розширити й збагатити простір белетризації сучасної медійної сфери.** Причому це явище трактуємо передовсім у сенсі визволення, а не поневолення словом, прищеплення почуття обов'язку й благоговіння, вираження усієї амплітуди часу, виховання особистості в динаміці культури.

Повноцінна белетристична традиція у медійній сфері традиційно бере початок у першій половині XIX століття. У 1830 році французька газета “Журналь де деба” (“Дискусійна газета”) вмістила кілька оповідань, а згодом — “Паризькі таємниці” Ежена Сю, “Три мушкетери” і “Граф Монте-Крісто” Дюма-батька. Відтоді відділ газетного фейлетону з уміщеним там художнім твором забезпечив собі постійну прописку в газеті. Відомий дослідник історії преси

П. Федченко наводить такі факти: серед постійних авторів знаменитого журналу “Ревю де де Монд” (“Огляд двох світів”), редагованого Франсуа Бюлоу, — Бальзак, Жорж Санд, Альфред де Мюссе, Альфред де Віньї, Меріме, Гюго, Дюма та ін.; величезну популярність і вплив здобули літературні газети Еміля Жірдана “Ле с’єкль” (“Вік”) та “ЛЯ преса” (“Преса”), в яких друкувались Бальзак, Гюго, Готьє та ін. Японська “Токіо Ейрі сімбун” (“Токійська газета”, 1873) практикувала друкування цілих романів і повістей з ілюстраціями художника Оцїйай Іосїку [1; 292-293].

Багатий і переконливий матеріал містять підручники і монографії польських авторів: Ядвіги Пузиніної, Владислава Волерта, Збігнева Байки [2].

Відтоді утвердилися спеціальні видання — газети й журнали з проблем літературної творчості, згодом — самостійні програми на радіо й телебаченні. Як приклад, відтворимо судження Йохена Зібера: **“На громадсько-правових каналах, наприклад, ZDF, ARD або інших, скажімо, як 3sat та німецько-французький культурний журнал “Арте”, до глядачів із літературними зацікавленнями ставляться непогано. Скажімо, пізньої осені протягом тижня глядач може вибрати для себе одну із більш ніж 20 передач — від “Лірики для всіх”, “Книжкового журналу” до чотиригодинних театральних постановок, як шекспірівський “Король Лір”... Йдеться також про фільми, зняті за відомими романами та повістями. Саме у цьому жанрі телебачення задавало тон уже в 70-х та на початку 80-х років. Тоді в одинадцяти одноденних серіях було показано надзвичайно близький до оригіналу “роман століття” Томаса Манна — “Будденброки”. Протягом 14 серій режисер Рейнер Вернер Фасбіндер представляв свою сміливу версію роману Альфреда Дебліна “Берлін Александерплатц”. Довкола цих проектів точилося багато суперечок, а тепер обоє належать до класики історії німецького телебачення... Вони творять своєрідний біотоп поезії посеред комерції та шумного конвенціоналізму. Прикладом вдалого союзу таких, здавалося б, ворожих медій можна назвати насамперед “Літературний квартет” на каналі ZDF, де можна спостерігати цілковиту відмову від нібито виправданої телевізійної розважальності. Протягом 75 хвилин чотири критики розмовляють на тему п’яти нових романів, а більше нічого не відбувається. Але власне цього достатньо — ця передача існує майже десять років і транслювалася понад 50 разів, привертаючи увагу майже мільйона глядачів, а розхвалений літературний твір швидко розкуповували”** [3; 61].

Про белетристичну традицію написано десятки книг, монографій, підготовлено навчальні посібники, наукові збірники. Останнім часом з’явилася фундаментальна монографія Л.Василик “Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності” (Чернівці, 2010). Розширити зону культури, втім — світоглядної публіцистики, допоможе нам нещодавно видана вперше українською мовою книга канадського мислителя, теоретика літератури, історика ідей, пастора, професора Нортропа Фрая “Великий код: Біблія і література” (Львів, 2010).

Наша спроба — по-перше, синтезувати взірці відповідальності за слово, яка є проблемою моральною, а не семантичною, по-друге, наголосити на ідеї такого світоустрою, яка поєднує раціональне бачення світу з богословським, відтак літературна творчість і світоглядна публіцистика у своєму цілісному вияві й надалі постачатимуть шляхетні імпульси новітній добі, яка неодмінно

прийде після архаїки, варварства і цивілізації, по-третє, скласифікувати багатоманітні творчі явища у концептах

- а) світу ідеалів, сенсожиттєвих орієнтирів;**
- б) світу проникнення-діагнозу;**
- в) світу пробудження, візії майбутнього.**

Пропонуємо комбінований спосіб постановки проблем, за якого текст публікацій є додатковим засобом висунення ідей, обґрунтування наукових концепцій. Наука має оперувати автентичним текстом. До того ж: як справедливо уточнює фізик і письменник Максим Стріха — **“гуманітарна наука зовсім не зобов’язана бути нудною, літературознавство лишень виграє, коли вибирається в елегантну форму есею”** (*Див.: Стріха Максим. Відвага бути “білим кружком” — до 80-річчя Івана Дзюби // Україна молода. — 2011. — 22-23 липня*).

Закономірними стають такі дві завваги. Поза аналізом залишаємо літературу негачії, безрадсної перспективи, хворобливого експериментування, підпорядкування ідеологіям тоталітаризму, катастрофізму й декадентизму, вульгарного релятивізму й фарисейства. І друга: публіцистику не варто вважати “проміжною інстанцією”. Вона — постійно діючий фактор осягнення цілісної правди. А це означає культивування: замість зухвалості — турботливої заангажованості; замість директивного тону — невтомного пошуку гармонії, рівноваги між культурою і цивілізацією, “внутрішньою” і “зовнішньою” людиною; замість арбітрального підходу до історії та актуальної суспільної практики — намагання збагнути справдешній вектор розвитку й устремління епохи, поширення шляхетних думок і почуттів.

Якщо переконливо доведено, що журналіст/публіцист втілює у собі літератора, оратора, мистецтвознавця, науковця, історика, політика, правознавця, проповідника, педагога [4] (додамо, — й філософа, оскільки філософія організовує духовно-інтелектуальний простір людини, накреслює її світоглядні орієнтири [5], то сучасна медіатизація усіх аспектів життя дає змогу **розповсюдити** серед найбільшої кількості споживачів інформації

- *слово як ідею* (ідея там, де свідомість);
- *органічність твору* (втілення культури народу);
- *вібрацію мови*, яка витворює асоціативні братства, без яких неможливе існування справжньої літератури.

I

СВІТ ІДЕАЛІВ, СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТИРІВ

Ідеал є вершиною людського духу. Якою є найважливіша інформація для людини? Історія людства доводить: такою інформацією власне є усвідомлення того, що БОГ ІСНУЄ. Наріжний принцип більшості світових релігій полягає у тому, що не людина є центром і мірилом усіх речей, а БОГ. Ось найчільніший ресурс нашої творчої ініціативи. **“Саме Бог надсилає нам наші початкові наміри і можливість працювати через дух... “Его” ж, на відміну від цього, є відділене і відрізане від цілого, а отже є розділене у своїй сутності і йому бракує гармонії”** [6; 197].

Всесвіт — думка Бога. Відтак енергія нашої думки має бути світлою. “В найвищих ідеалах бачимо Бога” (Гете). Дороговказом нашого існування є світло

душі. “Людськими аргументами можна переконати тільки тих, які мають Віру” (Паскаль). У найвищому духовному переживанні знаходимо рівновагу душі — потрібну як основа усього життя, а також свободу — як істину. Дух є творчою енергією, тому кожний поступ допомагає осягнути цілісність явищ.

Опановуючи світовий процес розвитку творчої думки, стаємо спроможними витворювати нову, щораз життєздатнішу основу буття. У культурі Вед — родоначальниці всіх відомих нам історичних культур — знаходимо розуміння, що існує Душа Всесвіту, Ідея Добра. Провідною темою ведичних гімнів є прославлення сили слова, тобто прославлення ведичної поезії самими “Ведами” за допомогою енергійних і сміливих метафор.

Донині може слугувати орієнтиром ведичний символ космосу та духовної організації — своєрідне одкровення [7]. Так само орієнтири благородного життя, наснажуючої творчості чітко зазначені у “Бхагавадгіті” (“Пісні Господній”) — частині великого епосу стародавньої Індії “Махабхарати”. Для ілюстрації: **“Рішучість думок — то спонука на вчинки священні // Постійне вагання лиш сумніви плодить нікчемні”**; **“Хто пан над чуттями, того не ляка невідомість // У того для блага просвітлена духом свідомість”**; **“Учителя в світі немає над мудрості слово, // Воно до рятунку приводить завжди поступово”** [8].

Вважається, що (західна) європейська література бере початок з “Іліади” Гомера, опісля все було спробою наближення до визначеного цим видатним поетом ідеалу. Вперше з’явилося переконання, що власне слово і сила закладеної в ньому думки є важливішими від багатства, військової сили чи походження від богів. У часах, коли повсюдно у світі перед володарем падали на коліна й схиляли голову, ахейські герої мали право, стоячи перед царем, відверто висловлювати свої думки. У часи суворих воявників слово вирізняло особу так само, як і військова доблесть [9; 14].

Медіатизація, попри переважно скомерціалізований інформаційний простір, дає змогу пропонувати вищі сенси життя. Усе залежить від мотивації творчості. Якщо визначальним орієнтиром для журналіста/публіциста є релігійне наснаження, то розум перестає бути голим і бездушним інструментом. Думка й почування — не факти, а намір. Важливо мати наснажену ідеалами свідомість, яка зростає й багатіє з плином часу. Свідомість — особливо під сучасну пору засилля нігілізму, релятивізму, споживацтва — слід очистити від зайвого, отруйного намулу. Христос прийшов на землю, щоб проголосити **Добру Новину**, переконати нас, що усі маємо цінність і свободу, оскільки ми є образом і подобою Бога. З його уст линули слова благодаті. Ісус любив істини, які викладав, і людей, яких навчав. Він зосереджувався не на собі, а на слухачах. Слова його були прості, але вони передавали глибокі істини. В Нагірній проповіді Господь говорить про нагальну потребу духовного оновлення як найважливішої умови досягнення вічного життя в Царстві Небесному. Ісус не дивився на “реальність”, він накреслював величніші орієнтири.

Американський журналіст українського роду Богдан Годяк у своєму дослідженні “Незнаний Христос” наводить такий приклад: **“Для багатьох людей бачити зорі далеко від міста, слухати шум вітру у кронах дерев і чути звуки природи є духовним переживанням. Нікос Казанцахіс, грецький новеліст, написав прекрасні слова: “Я звернувся до мигдалевого дерева: “Сестро, говори до мене про Бога”, і мигдалеве дерево розцвіло”** [10; 197].

Мусимо завжди плекати жадобу знання в нашій душі, тобто голос вічності. Суб'єктивно, за голосом душі, ми спроможні передбачати майбутнє, дістати доступ до остаточної правди. Отож, релігія, філософія, наука взаємно себе доповнюють. Журналіст/публіцист зобов'язаний реалізувати систему вартостей, які допоможуть торувати шлях у майбутнє. Нині особливо потрібна переорієнтація думки й віри.

“У людського духу є вершина. Вона зветься ідеал... Хіба не існує реально оце таємниче призначення: доповнювати всесвіт іншим всесвітом, до малості одного долучати щедротний надмір другого, збільшувати обшири: тут — свободи, там — науки, там — ідеалу, надавати низькому вищої краси, нести в далину нові віяння, сповнювати глибинним теплом планету, гармонійно поєднувати різні світи однієї системи, квапити тих, які відстали, єднати земні творіння?...” [11; 189, 220, 320].

Генії за усіх часів саме й підвищували рівень моралі, одухотворювали буття, допомагали іншим збагнути одвічне, сокровенне. Геніальні витвори Гомера, Данте, Шекспіра, Сервантеса, Гете, Шевченка, Гоголя, Фолкнера, Маркеса, Кароля Войтили, сотень інших речників народів, — зішлемося ще раз на думку Віктора Гюго, — **“не обтяжують цивілізацію пасивом — розчавленими народами”**. Якщо у них відтворено катастрофічні сторінки буття — це біль, якщо героїчні — це захоплення почуттям любові до Вітчизни, без якої людина не може бути щасливою, якщо терзання думки — це туга за ідеалом.

Зішлемося на кілька публікацій, які орієнтують на доконечну потребу звіряти свою творчість зі Словом — духовним світочем на усі часи. **“Література — наш парламент... Той, хто бачить у Всесвіті лише механізм, фатальним чином випускає з поля зору таємницю Всесвіту”** [12; 134, 140].

Отже:

а) Майже тридцять років тому, в часи тотального засилля преси й літератури, які поневолювали людський дух, у “Литературной газете” (Москва) з'явилося концептуальне інтерв'ю Лідії Графовой з грузинським письменником Чабуа Аміреджибі. Заголовок-орієнтир “Вірю в енергію добра!” мобілізує читача **шукати** промінь світла у царстві темряви. А ще доводить: якщо шляхетній, творчій людині випало жити у зловісні часи, то вона повинна намагатися розсівати своїм словом ідеали **незнищенні**. Це виразно зазначено у цій публікації. Нагадаємо, що грузинський письменник переніс дуже важку, практично невиліковну хворобу, аби ...закінчити роман-епопею “Дата Туташхія” — про шукача істини, борця за справедливість, за втілення ідеї Добра.

Кожний підрозділ інтерв'ю починається з цитування роману: про сумління, регулюючу роль моральності, про тих рідкісних людей, які “штурмують єдину фортецю — власну особистість”, про сенс відплати і вдячності. Розміслення письменника, який репрезентує давню культуру, —позачасові. Йдеться про те, що “людина лише тоді може бути щасливою, якщо сама чинить добро”, відтак “ми доти залишаємося людьми, поки хочемо стати кращими”, тому “ми повинні з дитинства виховувати в людях почуття “власної швидкості”, оскільки “тільки воно захистить людину від корості споживацтва у наш вік”, адже престижні “гонки” — міраж”.

Розміслення Ч.Аміреджибі про добро — гостроактуальні дотепер: перша сходинка — не розштовхувати ліктями оточуючих, коли йдеш до своєї мети; люди рано чи пізно розплачуються за свідоме зло, але завжди дорогою ціною;

кожна благочинна справа теж не минає надаремно. Висновок міркувань відомого письменника дуже промовистий: **“Тільки з роками розумієш аромат і силу простих істин. Вони і є тим головним, що повинна досягнути людина і чим керуватися... І знаєте, до якої думки я дійшов? Вірніше, побачив цю думку на власному досвіді, у долі інших людей: добро — особливий, не вивчений поки що вид енергії, яка не щезає зі світу, а нагромаджується...”** [13].

б) У кожній великій літературі є письменник, який складає в ній свою окрему велику літературу. В Англії — це Шекспір, Німеччині — Гете, Іспанії — Сервантес, Італії — Данте і Петрарка. У російській літературі така вершина — Микола Васильович Гоголь.

Так починає своє “Слово про Гоголя” Віктор Астаф’єв, надруковане у журналі “Родина” [14; 56-57]. **“Немає такого справді талановитого письменника, який би не відчув благотворного впливу гоголівської думки, не зрештувався б чарівною животворною музикою його слова, не зачаровувався б незбагненою фантазією і красою стилю”**, — стверджує авторитетний російський письменник. А потім (на прикладі листування) докладно зіставляє позиції Гоголя, який “вірив у Бога”, і Белінського, який “вірив у демократію”, наголошує, що “Гоголь завжди був з читачем і залишився з ним”, “Гоголя неможливо затьмарити, скомпроментувати, вбити, бо він унікальний”: **“Свого часу зроблене Гоголем художнє відкриття в літературі не піддається жодним жанровим класифікаціям, жодній літературній дисципліні, нормам, виправленню — воно поза часом”**.

Переборовши нав’язані нам стереотипи і мисленнєву інерцію, мусимо навчитися читати й думати заново, оскільки гоголівській “матерії” властиво проникати крізь просторові нашарування — цей висновок В.Астаф’єва можемо доповнити кількома судженнями. **За духом** українець, Микола Гоголь своїм промисленим словом репрезентує наснажувальну енергетику. На матеріалі фатальних помилок і хитань людства, водночас — на лагідності, вічному самоозначенні українців до добра, героїзмі народу, служінні найкращих представників Європи ідеалові він допомагає вибудовувати нашу майбутню мудрість. З усіх енергій світу думка — енергія найконструктивніша. Творчість Миколи Васильовича Гоголя допомагає й нині від’язуватися від ідей, що поневолюють, а також — шукати ідеалів, які визволяють. Вона спонукує звільнитися від стихії імпульсів, механічних реакцій, від оманливих ілюзій панування над людиною, народами і природою, від пихатої бундючності, сором’язливої покірності, зухвалої агресивності.

До 200-річчя від дня народження М.Гоголя загальноукраїнський журнал думки і чину “Листи до Приятелів” вмістив розвідку “Римські канікули” Миколи Гоголя”, яку супроводжує таке міркування із книги письменника й публіциста Миколи Босака “Остання загадка Гоголя” (Київ, 2008): **“Бродіння всередині не виправиш ніякими конституціями. Суспільство влаштується само собою, воно складається з одиниць. І потрібно, щоб кожна одиниця виконувала обов’язок свій. Потрібно пам’ятати людині, що вона не матеріальна худобина, а високий громадянин високого небесного громадянства. Доки вона хоч скільки-небудь не житиме життям небесного громадянина, доти не буде порядку в земному громадянстві”** [15; 47].

В уявному інтерв’ю з Миколою Васильовичем Юрій Іванов доводить, що Гоголь — також видатний християнський філософ. Для нього людська ду-

ша — криниця, не для усіх доступна. **“Від одновимірності людина сотворить зло: в літературі, на службі, в сім’ї... Я хотів утвердити ідеал можливості робити добро”** [16].

Сучасна медійна цивілізація **не забороняє** творчій людині, зокрема письменнику, поету, публіцисту, есеїсту (часто вони виступають в одній іпостасі) робити вибір на користь ідеалів, органічності, вартості слова-вихователя, “спасителя душ наших”. “Рятівне слово” (В.Гавел) завжди залежить від вибору **усвідомленого**. Якщо на перше місце висувається “божественність чисто-осаяна, лагідна, піднесена до ясности християнського неба” [17; 28], прагнення бодай “щось змінити на краще” (В. Кронкайт, американський телекоментатор) [18], тоді є реальна можливість протиставити вульгарному релятивізму медій — емпатичну настроєність; пласкому позитивізму й “об’єктивності” — чітко вироблений понятійний апарат, суб’єктивність, що спирається на сумління (Євген Сверстюк); використанню свободи для прикриття зла — допомогу словом і образом у прозріванні, чистоту помислів; модному “неупередженому професіоналізму” — біль у душі не лише у зв’язку з власною кар’єрою, а й у зв’язку із життям адресатів письменницько-публіцистичних послань; нав’язуванню кон’юнктурності — відбудову нових зв’язків між людиною і космосом, між дійсністю і сенсом.

Принагідно бодай один, протилежний, але надто промовистий і один з найтрагічніших прикладів служіння словом силам руйнації. В одній з найкращих книг XIX сторіччя розвідці Алексіса де Токвіля “Давній порядок і революція” знаходимо таку влучну характеристику: **“Та обставина, що все політичне виховання великого народу цілком виконали літератори, обставина, зовсім нова в історії, була чи не найголовнішою причиною, яка надала Французькій революції особливого духу й привела її до тих наслідків, які ми бачимо. Письменники дали не тільки свої ідеї народові, який здійснив Революцію; вони вселили в нього свій темперамент і свій настрій. Під їхнім тривалим впливом, не маючи інших керівників, посеред глибокого невідання практики вся нація, читаючи їх, зрештою, засвоїла собі інстинкти, склад розуму, смаки й навіть дивацтва, властиві людям пера; тож коли їй, нарешті, випало діяти, вона перенесла в політику всі звички, почерпнуті в літературі”** [19; 131].

Два наступні приклади дають змогу глибше з’ясувати цю дилематику нинішніх часів.

в) Аргентинського письменника Ернесто Сабато вважають одним із класиків іспаномовної літератури*. Фахівець з фізики й математики, людина науки Е.Сабато свого часу “відірвав погляд від своїх логарифмів та синусоїд” і “побачив людські обличчя і вже більше не зводив з них очей”. Так починається інтерв’ю журналу “Кур’єр ЮНЕСКО” із Е.Сабато, яке має мобілізуючий заголовок “Віднайти здатність дивуватися”. Автор багатьох художніх творів, численних есе, зокрема збірки “Люди й трибки” про дегуманізуючу роль науки і техніки, які “роботизують” і “предметизують” людську істоту, оголює карикатурні погляди на особистість як невід’ємну частину маси, таємниця душі якої зводиться до фізичних випромінювань, що піддаються обчисленню; ці погляди, нагадаємо, поширювали теоретики як капіталізму, так і марксизму. Але ще в

* У квітні 2011 р. він відійшов у вічність, досягнувши столітнього віку.

XIX сторіччі проти зведеного Гегелем храму раціоналізму виступив С.К'єркегор. А пізніше К.Ясперс і М.Гайдеггер бачили в людині вже не безстороннього наукового спостерігача, а втілене в кров і плоть “Я”.

Занурюючись в літературу, Е.Сабато наголошує на магичності засобів думки роману, відтак Дон Кіхот, народжений уявою Сервантеса, куди реальніший за навколишні предмети, бо він — вічний. Так само можна говорити про те, що математика Ейнштейна вища за математику Архімеда, але чи можна сказати, що Джойсів “Улісс” перевершує Гомерову “Одіссею”? Ми — очевидці кінця цілої епохи західної позитивістської психології, фінальної фази “траєкторії” думки, яка спалахнула в середині XIX сторіччя. Ця форма культури, до речі, — лише коротка мить в історії людства.

Для функціонування й дальшого збагачення аргументаційних ресурсів світоглядної публіцистики важливі міркування аргентинського письменника і есеїста щодо співіснування магичної та логічної думки, мисленнєвої та інтуїтивної потуги “примітивних” культур, ролі вихователя, яка полягає у тому, щоб “розвивати те, що приховане в зародку”. Доречними є посилання на Канта — “навчати не філософії, а вмінню філософствувати”, на методичку “Діалогів” Платона, що “грунтується на прямому невимушеному обміні думками”, на Монте-ня, який закликав не інформувати, а формувати (“знати напам'ять — значить не знати”), на Жюльє Верна, книга якого “Навколо Землі за 80 днів” викликає подив перед великими таємницями Всесвіту. **“Книг має бути небагато, — уточнює Е.Сабато, — але вартих уваги, бо це єдиний спосіб уникнути того читання, що нагадує прогулянку кладовищем слів. Читання лише тоді чогось варте, коли душа читача забринить відгуком”** [20; 4-9].

г) Нарешті, зішлемося на статтю Ервіна Шаргаффа “Роздуми про Вітчизни, рідні мови і поняття “європеєць”, вміщену в журналі “Німеччина” (“Deutschland”) [21]. Його літературна діяльність агресивно-полемічного есеїста мала для нього таке ж значення, як і наукові дослідження. Постановка проблеми, аргументація, композиція й стилістика тексту являють науковий інтерес. Підрозділи “Запах континенту”, “Європейці залишаються європейцями”, “Квінтесенція чужини”, “Втрата мови через калічення”, “Обачність і скепсис”, “Похитування в безструктурному просторі” вибудовують мисленнєві схеми, дотичні не лише до актуальних викликів часу, але й, до того ж насамперед, збагачують наші уявлення про світ несхитних вартостей та ідеалів.

Слово “Європа” часто трапляється в “батька” сучасної історії Геродота. А в Куртіуса Руфуса знаходимо такий аргумент: **“Бактрів від скіфів, яких називають європейськими, відділяє Танаїс; водночас він створює кордон між Азією і Європою”. Можливо, це є раннім підтвердженням того, що країна скіфів Русь належить до Європи”** [21; 36]. Автор принагідно згадує судження Джованні Бокаччо про “маге еигорісо”, Монтеск'є, Руссо, які передчували появу Європейського Співтовариства, Гегеля — про європейський характер, говорить про “прогресуючу американізацію”.

Надаючи великої ваги поняттю рідної мови, Е.Шаргафф майстерно “вписує” свої думки в систему несхитних ідеалів. Збагнімо: **“Кожне з її слів вібрує одночасно між багатьма рівнями, чого ніколи не буває з мовою, вивченою пізніше; таємними “підземними” каналами надходять соковитість і сила від одного слова до іншого, і так виникають асоціативні братства, без яких, переконаний, неможливе існування справжньої літератури. Не може**

бути нічого гіршого для народу, як втрата або викрадення в нього його рідної мови. І не завжди вина в цьому руйнівників і загарбників: це може бути й форма самокалічення. Хто зрікається минулого, губить своє майбутнє. Для мене велике минуле будь-якого народу становить виключно його мова, а не криваві, нехай і переможні битви його історичного календаря, навіть якщо вони відіграли важливу роль” [21; 38]. Не можна не погодитись з відомим вченим і літератором також у тому, що кожен з нас з’являється на світ із власною лексикою, власною граматиною, ба, навіть власною логікою, і все це перебуває в структурі його рідної мови. Найкраще можемо підшукати і сприйняти будь-який вислів лише нашою “природною мовою”. **“Якщо місцем, де має панувати цей вираз, є література, то, порівнюючи вірш знаменитого поета з його перекладом будь-якою мовою, навіть найкращим, ми переконуємося в тому, що значить послуговуватися рідною мовою і яку роль вона відіграє в житті людини”** [21; 38].

Далі автор пропонує замислитися над судженнями Ніцше про європейця як про “розумного раба-тварину, дуже працьовитого, в принципі дуже скромного, надзвичайно допитливого, неодноразово зніженого, слабкої сили волі — космополітичний афект і хаос розуму”, Поля Валері, який у своєму нарисі “La crise de l’esprit”, написаному у 1919 році, говорить про ансамбль на базі стародавньої Греції, Римської імперії та християнства. Знову бачимо порівняння Європи з США, де **“людина набагато більше перестала бути єдиною з природою, ...перетворилася лише на користувача, експлуататора і використаного”** [21; 39]. Натомість європейці мають велику кількість старих історій, серед яких чимало спогадів про чудові твори мистецтва, музики й літератури. На їхній землі жили і вмирали святі, герої, мислителі й тисячі невідомих, яких не потрібно було забувати.

II

СВІТ ПРОНИКНЕННЯ-ДІАГНОЗУ

Він тісно пов’язаний з попереднім. Конструюючи моделі сучасної науки комунікативістики, ефективного інформаційного суспільства, маємо засвоїти найкращі взірці потенціалу думки. Варто об’єднати: а) інтуїтивну проникливість письменників, які першими відчують природу назрілих змін, дарують людям свіжий зір, формулюють нові ідеї й створюють емоційне та інтелектуальне обґрунтування майбутнього (вони ж — репрезентанти світоглядної публіцистики); б) три основоположні принципи історіографії — перевірку внутрішніх, зовнішніх показів і бібліографічний; в) закони творення думки — притягування подібного, взаємодії, тяжіння; г) глибинну саморефлексію, “внутрішню достовірність, яка спрямовує міфологічне, релігійне й художнє мислення” (О.Шпенглер); д) нарешті — дослідження найширшого смислового поля впливів, психо-інформаційно-енергетичного простору соціумів, в якому живуть люди й спільноти в цілості, який є одним з найчільніших чинників повноцінного формування особистості (*повторимо: патологічний фактор у цій розвідці не досліджуємо*).

Не забуваймо, що фундамент шляхетних думок значно глибший, ніж пропонують нам речники матеріалістичного нігілізму (марксистсько-

більшовицький і неоліберальний мікс). Чистим повинно бути джерело наших думок, тобто наші наміри, що їх ми виношуємо, наші прагнення, воління. Журналіст-концептуаліст **зобов'язаний** розвивати у своїй свідомості прагнення до доброго, леліяти у собі благородний спосіб думок, чисті наміри, міцну несхитну волю. Дискусія потрібна, але **іренічна**, а не знущально-полемічна; вона не повинна блокувати порозуміння, навпаки — допомагати спільному прозріванню. Це скристалізовує сферу світосприймання для ефективного світоконструювання. За таких умов макротекст можна розширити до п'яти значень: історичного, доктринального, пророчого, філософського й містичного.

Проникнення у справдешню суть речей виявляло багато емблематичних постатей народів. Медійна сфера багато разів використовувала такі судження: **“Міщанство як самодержавна юрба згуртованої посередності (conglomerated mediocrity) переможе, воно стане остаточною формою західної цивілізації (Олександр Герцен, стаття “Кінці й початки”, 1864); “Мамонізм і дилетантизм вкорінилися в наше життя... Усі взаємні людські обов'язки остаточно перетворилися в один великий обов'язок плати готівкою” (Томас Карлейль. *Минуле й сучасне*. — 1843); “О люди! Люди небораки // Нащо здалися вам царі?!// Нащо здалися вам псарі?!// Ви ж такі люди, не собаки!...// Чи буде правда меж людьми?!// Повинна быть, бо сонце стане// І осквернену землю спалить” (Тарас Шевченко; 1860). “Європа залишилася без моральних норм” (Ортега-і-Гасет. *Бунт мас*, 1929). “Ці чудові хлопці й дівчата — плід оддавна запровадженої системи відторгнення. Вони — жертви двох пасток. Позбавлені свого коріння внаслідок могутнього впливу принесеного ззовні шкільництва, зливи радіо- й телесеріалів із Півночі, вони виявилися відрізані від африканської системи прав і відповідальності... Для цих молодих людей минуле — сліпе, сьогодення — німе, а майбутнє — глухе” (Жозе Кі-Зербо (*Буркіна-Фасо, Африка*). — *Кур'єр ЮНЕСКО*. — 1992. — Ч. 4. — С. 13).**

А ось кілька оціночних суджень Олександра Солженіцина з інтерв'ю австрійському письменникові Даніелю Кельману для журналу “Сісего” в 2006 році. Газета “Известия” (Москва) передрукувала його 11 грудня 2008 року — вперше російською мовою. **“...Вже з 18-річного віку (1936) я задумав описати і пояснити у повному обсязі — історію російської революції 1917 року. Вже з тієї докорінної причини мені не довелося б розвиватися шляхом лояльного радянського письменника. Але те, що в 1945 році на мене обрушився ГУЛАГ, глибоко вплинуло на мої погляди й переконання, відкрило мені гранично ясне бачення і всього того, що називалося більшовизмом, радянським комунізмом, і, навіть глибше, дало змогу зануритися у загальні основи нашого життєвого існування”; “Ні, проста порядність — недостатня відповідь на світове зло. Усесвітнє Зло — не просто бездумність чи глупота. Це — щільна основа, і з векторним впливом. Проти нього потрібна активна боротьба. Зло тим сильне, що багато людських сердець заторкнуті або заражені ним”; “Найширша підтримка комуністичної диктатури з 30-х років ХХ сторіччя західними мислителями якраз і є ознакою й наслідком ось цієї катастрофи секулярного гуманізму (*підкреслення наше*. — *Й.Л.*), що її ми зазнаємо сьогодні й зазнаємо ще в майбутньому”.**

Ці діагнози — лише дециця набутку світової літератури. Завдяки якісним щоденним газетам, часописам, спеціальним виданням белетризація набирає

нових форм і смислових відтінків. Сучасний споживач інформації, принаймні відповідальний і мислячий, долучається до спільної оцінки спадщини віків й актуальної буттєвої практики. Недаремно чимало авторів підкреслює наявність двох типів літератури — досягнутої гармонії й туги за гармонією. Не так легко пограбувати й обдурити культурну людину в духовному сенсі — оскільки багатства її зберігаються у банку світового духу (Фазіль Іскандер). Наприклад, уважне прочитання й засвоєння текстів Федора Достоєвського виробляє імунітет проти вбивства, неправди, несправедливості, гартує душі від остаточного споганення. А ще — інтуїтивно (через відчуття героїв романів) прилучають до усвідомлення вселенської катастрофи; ця очікувана катастрофа посилює відчуття життя. Основа стилістики Достоєвського, таким чином, — передкатастрофічний стан героїв творів.

Так само реальний кшталт, рушійні сили, мотивацію еліти XIX сторіччя важко зрозуміти без англійського письменника Чарльза Діккенса. Його гігантська сила творчості реалізувалася у створенні масштабного образного світу. **“Пересійте світову прозу — залишиться Діккенс”** (Л. Толстой). Його діагностичне проникнення у суть речей залишається гостроактуальним донині — візьмімо бодай таку характеристику з його публічної промови 27 вересня 1869 року: **“Моя віра у людей, які керують, на загал мінімальна; моя віра в народ, яким керують, назагал безмежна”** (Див.: Урнов М. Великий романист Чарльз Діккенс // Чарльз Діккенс. Собрание сочинений. — Том 1. — М., 1982. — С. 24). “Літописець на всі часи. Оноре де Бальзак як “дзеркало” нашого капіталізму” — під таким заголовком подав свої розмислення Ігор Сюдюков у газеті “День”. Спадщина майстра проникливої думки, вираженої у відточеному слові, який створив за 20 років художньої зрілості 74 романи (цикл “Людська комедія”), розкриває механізм грандіозного перерозподілу власності, хижацтво дикого капіталізму (День. — 2004, 22 березня). Вражаючий ландшафт національної долі народів царської, потім радянської Росії відтворений у творчості українця Володимира Короленка. Вадим Скуратівський влучно висновує: **“Література Короленка усіх її жанрів і періодів постає як невинний художній захист людини, як його естетична адвокатура”** (Скуратівський В. Література, котрою ми потеряли // Столичные новости. — 2003. — 12-18 августа).

Водночас серйозна європейська література є присутньою безкінечним коментарем до Євангелія. Псевдоноваторські потуги обійтися без етичного напруження, без усвідомлення того, що є добром, а що злом, в кінцевому підсумку приречені на забуття. Обов’язок творчої людини — викристалізувати волю до добра із хаосу життя виразний сенс, а не додавати до хаосу життя хаос своєї власної душі. Читаючи справжню літературу, ми не лише насолоджуємося красою метафор і динамікою сюжету, але й нарощуємо свій моральний потенціал. Властиве світорозуміння тотожне волі до добра, до безкінечного процесу самоочищення і очищення оточуючого середовища.

Поважні видання щораз частіше висловлюють занепокоєння тим, що значна кількість людей втрачає вміння сконцентруватися над тим, аби прочитати статтю від початку до кінця. Науковці інформують, що рівно ж книги читають не уважно. Гуру технології Ніколас Карр у монографії “Мілізна” (“The Shallows”) дослідив, що надмірна активність комп’ютера послаблює наші розумові спроможності, потрібні для розуміння й “перетравлення” довшого тексту; відтак губиться зміст. Тому закономірним реагуванням на цю мілізну є рево-

люція у сприйнятті літератури. Нагадаємо, що на Заході свого часу народилися масові рухи — slow food (повільне споживання продуктів), slow travel (повільне пересування). Тепер започатковано напрям **slow reading (повільне читання)**. Великій групі науковців, літераторів, інтелектуалістів залежить на тому, щоб ми читали без поспіху, двічі, тричі. Це допоможе глибоко засвоїти книжку, зіставити погляди автора зі своїми і замінити лектуру в певний особистий досвід.

Англійська газета “Вартовий” (“The Guardian”) вмістила проблемну статтю Патріка Кінгслі (Patrick Kingsley) під промовистою назвою “Смакуючи слова”. Наведемо витяг з цієї публікації: **“Хоча рух почався у науковому середовищі, Трейсі Сілі (Tracy Seeley), професор університету в Сан Франціско, автор блогу на тему slow reading, глибоко переконана, що повільне читання не повинно бути лише доменом інтелектуалів. Старанне, дуже уважне, повільне читання є викликом для нас усіх”**. Додамо, що рух не є новим задумом: вже 1623 року перше опубліковане видання творів Шекспіра заохочувало до перечитування творів драматурга. У 1887 році Фрідріх Ніцше нарік самого себе “учителем повільного читання”, а у 20-30-х роках ХХ сторіччя викладач і літературний критик І.А.Річардс спопуляризував в академічному середовищі докладний аналіз тексту. Якщо текст зацікавлює читача, цей текст треба зрозуміти [22; 30-31].

Без емоційного й духовного резервуару творів багатьох письменників ми не збагнули б сутності людини як Боготвірного феномену, а життя — як динамічне творення добра і краси. Потуга їхнього слова спрямована в саму душу світу: **“Знать, од Бога і голос той, і ті слова ідуть меж люди!...”** (Тарас Шевченко).

Докладніше — про творчість Юліуша Словацького (Польща), Світлани Алексієвич (Білорусія), чеських письменників Яна Амоса Коменського, Карела Чапека, Вацлава Гавела та інших. Залучення їхніх суджень-діагнозів у сучасну мисленеву дійсність інформаційного суспільства — обов’язок науки, усієї гуманітарної сфери. Можемо також, в контексті нашої розвідки, говорити про чималий вплив на розвиток світової літератури і культури великих німецьких письменників доби Романтизму (*Відсилаємо читача до фундаментальної монографії “Мислителі німецького романтизму”, підготовленої групою авторів у співпраці з Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина) і філософським факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка. — Івано-Франківськ, 2003. — 588 с.*). Це стосується багатьох літератур світу на всіх континентах.

Отже:

а) “Від часу занепаду польської держави протягом ста років поляки виявили стільки жертвності, стільки відданості боротьбі, що здивували навіть ворогів своєї справи, спромоглися розвинути своє мистецтво, науку, літературу, дали геніальну трійку поетів: Міцкевича, Красінського, Словацького”^{*}.

У імперіях і державах, де свобода загнута, саме поети, прозаїки, драматурги не дають завойовникам знівечити дух народів, тобто віддати свою душу, інакше — самознищитись. Можна зрозуміти таке судження-акценти професора історії університету Нотр-Дам (США), історика ідей, члена-кореспон-

^{*} Докладніше див.: *Радзейовський Я.* Українці та поляки — формування обопільної думки і стереотипи // *Сучасність.* — 1987. — Лютий. — С. 59–78.

дента Польської Академії Наук Анджея Валіцького: **“Про те, як далеко можна було зайти в протиставленні ідеї батьківщини і духовної істоти народу зовнішнім реаліям національного життя, свідчить приклад Словацького, для котрого народність як певна духовна якість була чимось по суті незалежним від “народного тіла”. Коли тіло якогось народу постаріє і величі духовній не відповідає, душі розпочинають велику міграцію, шукають домівок кращих, світліших, ліпшими органами оснащених...”** [23; 287-288]. Нарешті, виходимо з передумов, які добротню аргументаційно оснастив Іван Дзюба у праці “Шевченко і Словацький”. Нагадавши і обґрунтувавши те, що Польща і Україна мали давню державну традицію, хоч Польща не була інтегрована у російську культуру, а Україна віддала чи не всі свої сили творенню російської культури, що Шевченко і Словацький — поети-пророки у біблійному розумінні слова, І.Дзюба наводить витяги з творів Словацького, зокрема, на нашу думку, особливо пророчий — **“ворога думкою вб’є”**, наголошує найсуттєвіше: у Словацького, як і у Шевченка, місія обидвох слов’янських народів — у визволенні людини, в духовному оновленні людства [24].

Справжній поет, письменник назавжди залишається постійно діючим фактором свідомості народів. Тому авторитетні видання **мають підстави брати** у свідки ідеї речників народів. З-поміж багатьох прикладів зішлемося на акценти статті Зенона Шпотанського зі щомісячника “Знак” (Znak) [25; 498].

Польський вчений-публіцист у розвідці “Словацький і Фолкнер” (“Slowacki a Faulkner”) ставить проблему аналогії творчості-ідей американського письменника і польського романтика: **“Їхні світи збентежать навіть найбільшого любителя сучасності”**. Перший як виразник так званої “чорної літератури” виразно дає зрозуміти, що “переможений світ” репрезентує **“більше шляхетності, менше звиродніння, більше духу боротьби, натомість менше гарячкової гонитви за грішми”**. На півдні США люди є більше творінням предків і успадкованої від них традиції, ніж мінливих обставин. Отож поставлено проблему справдешньої свободи.

Рівно ж Словацький виховувався в традиції великої поразки, жив у двох світах. Передовсім це світ малого будинку, в якому виховувалася героїня “Срібного сну Соломії”, інших осель, палаців; екзотичний фрагмент цього світу — Вернигора, Семенко і пан Козира, гетьман Січі, а десь на прикордонні пан Сава. Фолкнер так само всередині свого світу має окремішні екзотичні кола, однак неспоріднені — індіанське і негритянське. Другий світ, в якому живе Словацький, знаходиться деінде. Ці світи різнопланові, скажімо, у поемі “Париж” Словацький пригадає дві революції, Велику і Липневу, у Франції, а над цілістю образу домінує посаджений юрбою на троні труп полеглого робітника (**“Його діти помирили з голоду, він розпочав династію трупів, був останнім з роду”**).

Відтоді суспільні проблеми Заходу, кардинально відмінні від тих, з якими стикався Словацький на Волині чи у Вільні, вийшли на перший план його зацікавлень. Вивчав Сен-Сімона, мав свою думку щодо економічних проблем. Не опускали його ніколи передбачення катастрофи. Йдеться про **“повну деградацію”**. Що важливо: пророки передбачали великі катаклізми, але ніколи не приходили до багатих і ситих. Зенон Шпотанський наводить таке судження Словацького, вельми актуальне сьогодні: **“Революційний віковий француз нагадує людину, танцюючу у шановному товаристві, яке дозволяє з намови філософів, аби викинув краватку — фрак — сподні — потім сорочку —**

стає нарешті голим і з товариства чинить балаган. - Так лицареві вмовлено, що є занадто високим, думаючи про Бога, - почув, потім середньому класові сказано позбутися любові, а йти за імпульсом інтересу, — послухав”.

Бачимо, по-перше, підтвердження того, що поет є голосом покривдженого народу, опікуном національного ества, по-друге, окреслення держави як субстанції духу передовсім, по-третє, сподівання, можливо, й упевненість у тому, що слов'янам, у тому числі — полякам, зарезервоване майбутнє. Тут маємо перегук з романтичним розумом Йогана Готтфріда Гердера, який у своїй праці “Основні риси філософії людства” віщував велике майбутнє слов'янським народам, “тільки-но вони визволяться з кайданів рабства”.

б) Власне, другий приклад стосується ролі чеських письменників, які ставали політиками мимоволі. Журнал “Сучасність” свого часу опублікував розвідку Йозефа Шкворецького, присвячену саме цій проблемі. У Довіднику чеських письменників (XX сторіччя) знаходимо прізвища понад 500 письменників, твори яких були зовсім заборонені, або до невпізнання спотворені цензурою. Невипадково Нобелівський лауреат Генріх Белль назвав Чехословаччину “культурним цвинтарем”.

Автор нагадує: **“У суспільствах, де загнздують свободу або порушують закони, поети, прозаїки, драматурги звичайно є не тільки творцями красного письменства. Мільтон написав не тільки “Втрачений рай”, але також трактат про свободу вислову (“Ареопагітику”. — *Й.Л.*); Свіфт був не тільки автором “Мандрів Гуллівера”, але й памфлету про голод в Ірландії; Золя відомий не тільки як письменник-натураліст, але й як активний учасник справи Дрейфуса. У жорстоких самодержавних системах — чи за часів реакційних російських царів, чи новітніх тоталітарних диктаторів — політичне *alter ego* письменника часто прикриває його літературну творчість... Письменник в такому суспільстві стає громадською постаттю”** [26; 17-18].

Майже чотири сторіччя, за винятком короткотривалої самостійності у 1918-1938 рр., чехи і словаки не знали такого вільного розвитку, що ним втішалися англійці у часи своєї новітньої історії. Чеський народ обезголовили. Однією з перших інтелектуальних постатей став єпископ Ян Амос Коменський — основоположник сучасної педагогіки і духовний вчитель свого народу. Нагадаємо, що друковане слово, за винятком молитовників для простого люду, поширювалося тільки німецькою мовою. Чеська інтелігенція, зокрема літератори, відновила майже вимерлу рідну мову. За неповних сто років чехи змогли перетворити поетичний діалект селян на мову, здатну висловлювати нюанси високої літератури і технологічного віку. Вже у 1872 році тут не бракувало самобутньої прози і поезії. Ще раз зішлемося на публікацію: **“Таким чином, письменник став тим, чим він завжди був у поневоленому суспільстві: представником, політиком, громадським діячем. Він, крім того, — в розумінні Гердера, — став рятівником мови, тобто душі народу. Коли у 1956 році Ярослав Зайферд сказав, що чехословацькі письменники є “сумління народу”, він тільки повторив дуже стару правду”** [26; 20].

Загальновідомий такий факт. Професор філософії, автор багатьох наукових праць, зокрема у царині літературної критики, Томаш Масарик, пізніше всеціло присвятив своє життя політиці і чотири рази поспіль обирався Президентом Чехословаччини, яка серед нацистської, фашистських і напівфашистських

країн Європи 1920-1930-их рр. створила острів ліберальної демократії. Найбільшим прихильником Масарика став письменник Карел Чапек, який репрезентував інтенсивно політизований культурний журналізм і писання романів, п'єс, а також перекладача з французької поезії. Його книга "Розмови з Масариком" стала унікальним зразком політичного журналізму, яка ознайомила широкі маси з мисленням великого філософа і державного діяча. Водночас Чапек опублікував багато новел, нарисів (нині такі твори зараховують до популярної літератури), написав блискучу статтю "Чому я не комуніст".

Після війни, за комуністичного режиму, чеська і словацька літератури знову витримали випробування терором, замовчуванням, цензурою і т. ін. Йозеф Шкворецький нагадує, що **"літературу розклали, скалічили, спотворили, знищили і великою мірою змусили мовчати"**. Значно більшою мірою, ніж в інших країнах, письменник брав на себе роль спочатку конвейера напівлегальних ідей (саме тоді розвинулося мистецтво писання і читання між рядками), а пізніше — народного трибуна. Такі письменники, як Вацлав Гавел і Людвіг Вацулік замінили заборонених, знищених і неіснуючих професійних політиків. У 1977 році письменники заснували Хартію-77, яка відважно кинула виклик урядові шанувати власну конституцію. Цей голос став могутнім у Європі і в решті-решт спричинив повалення комуністичного режиму.

Наскільки вагомим є проникнення слова у серцевину проблем, відтак — точний і безкомпромісний діагноз, засвідчує стаття Вацлава Гавела (написана під час його президентства в Чеській республіці) "Загрози національній самосвідомості". Цю статтю передрукувала українська газета "День". Кілька витягів: **"Людство стоїть перед критичною дилемою: або мовчки споглядати самовбивчий розвиток нашої цивілізації, або брати активну участь у захисті світових багатств, головне з яких — наша планета і біосфера, частиною якої ми є"**; **"Хто засмічує свою мову і своє мовлення різними кліше, погано побудованими реченнями та заявленими фразами, які бездумно перетікають із вуст у уста і з пера на перо? Хто відповідальний за стерильну мову реклами, яка висить на кожній стінці та обрушується на нас з телебачення, реклами, без якої ми, здається, вже не можемо визначити час доби? Чи не є ці запеклі атаки на мову також атаками на коріння нашої національної свідомості? І ми, які перекручуємо свою мову без будь-якого примусу, чи не є відповідальними за те, що відбувається?"**; **Хто розпускає в нашому політичному і суспільному житті отруту розбрату, нечесної гри, егоїзму, ненависті та заздрості? Хто ненав'язливо веде нас до озлоблення почуттів та звикання до того, що кожен може брехати про все і всіх?**; **"Якщо національна самосвідомість поставлена під загрозу, то ця загроза виходить із середини і за вибором, який часто робиться на виборчих дільницях через незнання або лінощі. Загроза для національної самосвідомості в наші дні — то не результат тиску ззовні. Правда, що сліпа гонитва за вигодою не була винайдена однією нацією. Правда, що ця гонитва дуже заразлива. Але правильно і те, що ніхто нікого не може примусити обрати саме цей шлях"** [27].

в) "Епосі великого обману" поставила чесний і ґрунтовний діагноз білоруська письменниця і публіцистка Світлана Алексієвич. Понад 30 років вона працює над документально-художніми хроніками червоної імперії. Її шість книг про жінок і дітей на війні, про Афганістан, Чорнобиль, про сучасне світовідчуження людей на посткомуністичному просторі, п'єси і понад 20 документальних

сценаріїв визнані у всьому світі як еталон глибокого проникнення **“на територію людської душі”**. С.Алексієвич — лауреат багатьох міжнародних нагород. Розмови з нею на Радіо Свобода завжди привертають увагу мільйонів слухачів. Сотні і тисячі розмов з учасниками Другої світової війни, афганцями, сучасними дійовими особами драми “зміни епох”, документи, добротна художня стилістика — усе це є переконливою ілюстрацією потужного “сполучення” аргументів літератури і світоглядної публіцистики.

Зішлемося на один типовий мотиваційно, але оригінальний за формою, приклад. У розділі “Світ письменника” московська “Літературна газета” вмістила у 1995 році витяги з епістолярного діалогу Світлани Алексієвич і професора німецької літератури Потсдамського університету Ельке Лібс. Приводом для листування став фільм Хельке Зандер, який демонструвався у Німеччині під назвою “Визволителі і визволені”. Фільм триває 4 години, вважається документальним і містить переважно інтерв’ю з німкенями — жертвами (або свідками) гвалтувань з боку радянських солдатів; у фільм вмонтовано відповідні світлини. До слова, у деяких місцях фільму згадується, що німці вчиняли так само. Іноді фільм дає зрозуміти, що будь-яка війна мерзена, що стосунки між завойовниками і жертвами-жінками є жахливими.

Ельке Лібс у першому листі до Світлани Алексієвич, спираючись на нові варіанти поєднання приватної і офіційної правд, говорить про маніпуляцію свідомістю глядачів, навіть у реваншистському напрямі — вони породжують міф про російське варварство, проти якого сила слова — безпорадна. Світлана Алексієвич у своєму листі наголошує, що нині ненависть стала головною думкою і майже єдиним видом активної, діючої енергії. Йдеться про ненависть як форму розуміння людини людиною, протистояння, яке надто довго триває. **“Якщо озирнутися назад, то наше минуле — гігантська братська могила... Стоймо по колінах у крові... І безперестанку говоримо один одному і новим людям, новим поколінням: дивися... не забувай”**. Цілком логічно підкреслено: мусимо наголошувати на умиротворенні в наших душах. На війні звірили усі, одні й інші були нижче концепту людини. Це не означає, що мусимо забути минуле. Багатомільйонну могилу забути неможливо. Але це має бути історичне знання, а не жорстоке, яке безперестанку оживлюється, щоб виховати готовність до нової крові. Мусимо повертатися до норми, а це означає вчитися забувати. Цей фільм створила не німкеня, його створила жінка. Світлана Алексієвич вважає, що війни починають і воюють чоловіки, це визнаний світ їхнього існування, їхнього мислення. Але жертвою усіх воєн є жінка, з обох боків; вона двічі беззахисна. Фільм відтворює жіночу трагедію. Сьогодні, коли всі довкола стріляють, хоч би письменник не брав у руки автомат. Безпошадність нас не врятує. С.Алексієвич особливо наголошує: чоловічий світ, чоловіча цивілізація зайшла у глухий кут... **“Будемо вважати, що це тільки початок нашої розмови. Розмови про те, що досить боятися свого минулого. Скажімо про нього все, хоча це нестерпно. Але іншого шляху нема, щоб не боятися майбутнього”**.

С.Алексієвич і Е.Лібс у наступних листах дали свою оцінку нинішнім війнам, зокрема в Югославії, Чечні та інших регіонах. Йдеться також про “приватизацію правди”, про те, що абсолютна більшість громадян не має доступу до інформації. Та маніпуляція має шанс на успіх, коли мета війни сумнівна. Але там, де гвалтують правду, там обов’язковим (психо-) логічним наслідком є насильство, і тоді жертвою стає найслабший. Як правило — жінка. У чому суть

зла? Можливо, насамперед у тому, що тепер на Заході прийнято називати “структурним насильством”. Скажімо, школа не привчає до самокритики, до усвідомлення сенсу історії, прагнення до терпимості, самоповаги і поваги іншої людини, особливо слабшої, тобто знову ж таки жінки. Слід реабілітувати правду між народами.

Листування засвідчує фундаментальну ерудицію обох жінок, які вільно оперують прикладами зі світової літератури. Ось витяг з листа С.Алексієвич: **“Я згадала, що у “Підлітку” Достоевського є такі слова: “Ми з вами — одного безумства люди!” Це про нас. Є епохи воєн. У нас відсутнє здивування цим Злом. Ми вбиваємо один одного. Пишемо про війну, говоримо, згадуємо. Не божеволіємо... І сьогодні знову лежать на вулицях Грозного мертві солдати, їх гризуть голодні пси і кішки, а ми п’ємо вранці каву, поспішаємо на роботу... Не божеволіємо. Плачуть одні матері. Несуть антивоєнні плакати, їдуть до Чечні. А де чоловіки — брати, батьки? Де дружини, наречені? Сусіди? Де всі ми?... Для мене стало остаточно виразним: ми — азіати за своїм ставленням до смерті, до життя. Свого і чужого. Навіть перед Різдвом не забрати своїх трупів? І весь народ це бачив. Але протестували одиниці, багато хто мовчав. Що ж з нами буде? Саморуйнація, самознищення очевидні, це вирок нам, оскільки не можемо жити інакше, не вміємо. Тільки у крові”.**

У цих листах сильний також філософічний аспект. Що може слово? Як зробити ці трагедії **словом**? Адже насильство — передовсім форма мислення. Світлана Алексієвич зізнається, що вона розчарована у нинішній людині. Чи можна захистити від майбутнього насильства пам’яттю про минуле насильство? Знання про зло, далєбі, не зменшує зла. Все одно диктує п’тьма підсвідомості. І тому треба всі зусилля літераторів, журналістів перенести на територію людської душі. Саме там ми можемо якщо не перемогти, то хоча б зменшити зло. Захистити життя можемо насамперед перемогою в душі людини, щоб вона сказала-закричала: я не хочу гвалтувати, спалювати, стріляти. Не хочу вбивати” [28; 3].

В одному з останніх інтерв’ю Світлани Алексієвич, — для польської “Газети виборчої” — цілком справедливо висловлено здивування таким фактом: Росія під сучасну пору — єдина країна, де й надалі багато говориться про перемогу, але не про ціну цієї перемоги. Пояснюється це тим, що нас оточує порожнеча, що немає нічого, чим пересічні росіяни могли б пишатися, крім перемоги над фашизмом [29].

“Людина повинна зійти з барикади” — цей лейтмотив творчості білоруської письменниці й публіцистки Світлани Алексієвич обґрунтовується глибоким аналізом “території людської душі” на посткомуністичному просторі. Позбувшись “примусової ідеології”, маємо перебороти “примусову порожнечу”. Треба створити себе — ось єдиний сенсовний шлях, вважає вона [30; 44-46].

Творчість Світлани Алексієвич дає підстави глибше досліджувати потенційні ресурси тандему: світоглядна публіцистика і література саме у репрезентації усіх трьох світів — ідеалів, діагнозу і візії. Деякі перспективні орієнтири окреслює сама письменниця й публіцистка в інтерв’ю польському журналістові Маріушу Ковальчику, під заголовком відповідно до чільної мотивації її творчості — “По-людськи”. Професійний читач журналу “Press” (2011, число 6) має можливість зверифікувати свою працю зі світоглядними, стилістичними й композиційними ресурсами визнаного майстра слова. Отож варто замислитися над такими судженнями С.Алексієвич:

- Завжди намагаюся розмовляти з іншою людиною як з приятелем... Журналіст мусить щиро цікавитися особистістю, не можна її трактувати лише як джерело інформації. Не прагну переказувати сухих фактів;
- Відповідаючи на запитання польського кореспондента — “Чи емоційне ототожнення з тими, про кого пишемо, не впливає на об’єктивізм репортера?” — Світлана Алексієвич упевнено декларує: “Мені не подобаються постійні розмови про об’єктивізм. Важко не бути ані на боці добра, ані на боці зла, важко бути лише інформатором... Я плакала разом з героями своїх книг і статей, які розповідали мені про війну; плакала в Афганістані, коли бачила безсенсовність того, що там діялося. Треба писати щиро, а не об’єктивно”;
- Учитель С.Алексієвич Алесь Адамовіч оцінював твори Світлани Алексієвич як повість-свідчення, або прозу хорально-епічну. Сама вона вважає за потребу наголосити ось на чому: матеріали збирає як журналіст, але працює над ними як письменник; це оповіді голосів. Кожний носить у собі якийсь ментальний текст: один має у собі дві сторінки такого тексту, хтось інший — дві думки. Цей текст треба в людині пошукати, а потім його видобути. “Я не використовую чистий документ, а займаюся історією почуттів і тим, що люди пам’ятають”.
- Завдання журналіста — показувати те, що ніхто ще не показував. Не варто повторювати банальностей, що їх озвучувало сотні людей, у тому числі найкращі журналісти. Але й репортер не повинен сподіватися, що його герої полегшать його працю...;
- Щодо війни: одні журналісти питають про геройські вчинки, Світлана Алексієвич запитує: “В ім’я чого маєш вмирати?” Тимчасом західна преса копіює колишню радянську;
- “Хочу повернутися додому в Білорусію. Вигідне життя в Німеччині мене не цікавить. Дивуюся людям, які хочуть писати про інші країни. Звідси багато дилетантських книжок. Якби я писала, наприклад, про Польщу, мусила б знати, які пісні матері співають своїм дітям, про що розмовляли ваші батьки з іншими людьми, якими були колись жарти. Щоб це усе знати, треба з дитячих літ у цьому виростати” [31; 24-28].

г) Микола Шлемкевич у своїй глибокозмістовній книзі “Українська синтеза чи українська громадянська війна” зробив такий висновок: “Українську духовність, а значить і життя, формували поети, вчені, публіцисти, що горіли патосом правди-справедливості, патосом, що його не вгасимо джерело в українськiм народі. І Сковорода, і Шевченко, Костомаров, Драгоманов, Франко, Михайло Грушевський, Липинський, Донцов — це справжні оформлювачі українського Духа в добрі чи злі. Сам перелік імен для кожного, хто хоч поверхово знайомий з їхніми світами мислей, вказує одну і ту основну спільну характеристичну рису: всі вони в першу чергу шукачі справедливості в людському співжитті. Вона є основною цінністю, пробним каменем і святості, і мудрості, а не навпаки” [32; 9].

Практично вся публіцистика й українська література, від Іларіона і Мономаха, аж до Ліни Костенко і Євгена Пашковського репрезентує щільний, ви-

разний зріз епох: подвижництва й героїзму, працелюбності й творчості, сваволі й неправди, розбою і фарисейства. Цей діагноз-проникнення у багатьох царинах випереджав результати мислення репрезентантів інших літератур (згадаймо бодай анатомування ГУЛАГу Івана Багряного, здійснене на 20 років раніше від О.Солженіцина, чи “Жовтого князя” Василя Барки про страхітливий голодомор в Україні 1932-33-х років ХХ сторіччя, болісне й пристрасне нагадування Олени Пчілки про цілеспрямоване проникнення чужинців в українську субстанцію, аби переінакшити її, трактування художньої літератури як “популярної філософії” Уласа Самчука, чи творчість Василя Ярошенка — видатного письменника, поета, музиканта, поліглота (розмовляв 20-ма мовами), філософа, есперантиста, який став класиком японської літератури).

Дмитро Чижевський вважав найголовнішим елементом у духовному ландшафті світобачення українців доктрину “Божої іскри в людській душі або в серці”. У філософії серця (П.Юркевич, Г.Сковорода, М.Гоголь, Т.Шевченко, П.Куліш, М.Костомаров) надзвичайно сильний емоційний та духовний резервуар. Саме він відшліфовує інтелектуальну оснащеність. Виразно про це засвідчують публікації “Сучасності”: Юрія Лавріненка — “Рапсодія на 1933-ій і саможертва Хвильового”, Анни-Галі Горбач — “Поетичний пам’ятник для дівчини з легенди: про історичний роман у віршах Ліни Костенко, Івана Кошелівця — “Льоня Кисельов — український поет”, Надії Світличної — “З приводу спогадів М.Хейфеца про В.Стуса”, Валеріяна Ревуцького — “Вживання Гоголя”, Петра Потічного — “Українознавство в Китаї”, Зиновії Франко — “50-томне зібрання творів І.Франка в оцінці сьогодення” [33].

Найсвіжіший приклад — затінена ідея роману Ліни Костенко “Записки українського самашедшого”: **“Шкірою чую, як тотальне жлобство свідомо прищеплюється людям, перетворюючи їх на масу. Масі не треба мистецтва, масі не треба культури — масі треба закласти у підсвідомість, і вона піде у спроектований бік.**

Часом мені здається, що існує якийсь мозковий центр, що працює на самоліквідацію цієї держави, навіть не так руками її ворогів, як зусиллями власних тут ідіотів” [34; 113].

III

СВІТ ПРОБУДЖЕННЯ, ВІЗІЇ МАЙБУТНЬОГО

Знову ж таки цей світ тісно переплітається з двома попередніми. Світоглядна публіцистика, беручи з літератури (повторимо: у тісній сув’язі з нею) ідеї непроминальних вартостей, які об’єднують людей усього світу, реалії болю буття, має можливість постійно удосконалювати якість візіонерства. Замислюючись над перспективами думки, можемо запропонувати, радше синтезувати існуючі методики розвитку публіцистичного тексту. Скажімо, сюжетна публіцистика (перший цілісний взірєць — “Порівняльні життєписи” Плутарха) через внутрішню психологію особистості повинна відображати “температуру епохи”: сито історії — справедливе, у пам’яті народів за взірєць править людина **одухотворена**, а не голий прагматик, активний, а не пасивний спостерігач, особистість, яка себе ідентифікує як гідність. Далі: з’явилася доконечна потреба синтезувати історичне і модерне мислення з проекцією на майбутнє шляхом інкульту-

турації (історичної свідомості) у модерний публіцистичний текст. І ще: акцент має бути зроблений на виборі органічного принципу життя (віра, плідотворні традиції, сім'я, нація). За таких умов переборемо ентропію*, що нині виявляється у перемішуванні життєвих світів. Семантичну, хронологічну ентропію й репрезентує багатоголосся, розкришений час. Тому **“вже зараз світова культура, що гуде голосами ЗМІ, виявляється такою ж аморфною”** [35]. Думка не є лише відтворенням світу, вона рівно ж стає пережиттям світу, відкриваючи трансцендентні структури свідомості. Фундатор теорії й методології світоглядної публіцистики — як явища духовної культури, об'єктивного розуму народу — Микола Шлемкевич у своїх статтях, промовах, філософських, наукових працях постійно наголошував на ідеї “калокагатії” (виховання досконалої людини). Роль сумління українського суспільства він виконував гідно й послідовно, про що, крім іншого, засвідчують журнали “Проблеми” (Мюнхен), “Листи до приятелів” (Нью-Йорк), що їх видавав майстер пера. М.Шлемкевич, з одного боку, писав для віків, з іншого — синтезував важкі будні з непроминальним, вічним, завжди вартісним” [36; 65-68].

Письменники (вони ж есеїсти, публіцисти, вчені, політики, культурологи, філософи), орієнтуючись на ідеали, ставлячи точний, **зобов'язуючий** діагноз явищам історичної та актуальної дійсності, пропонують предметну оцінку медійної сфери — як застереження насамперед. Традиція ця викристалізувалася в новітні часи від памфлету Джона Мільтона “Ареопагітика” (звернення письменника до англійського парламенту стосовно свободи преси, з'явилася друком у 1644 році). Один витяг з цього програмного твору допоможе зосередитися на головному: **“Свого часу істина з'явилася у світ разом зі своїм божественним вчителем, і мала тоді досконалу й прекрасну форму; але коли Він вознісся на небо, а Його апостоли заспокоїлися, тоді з'явилося покоління зловмисників, брехунів, які порубали прекрасне тіло первозданної істини на тисячу частин і розвіяли її за всіма вітрами. Відтоді її нещасні друзі ходять усюди і збирають де тільки зможуть їх знайти”** [37; 37].

З дистанції багатогранного досвіду творчої сфери бачимо небезпечні тенденції розчленування людської особистості й руйнації цілісної гармонії світу. Наведемо ще кілька прикладів такого характеру, які посутньо не є накресленням безрадісної перспективи, декадентизмом і катастрофізмом. Лауреат Нобелівської премії перуанський письменник Маріо Варгас Льюса справедливо наголошує: **“Усі демократії недосконалі, усі потребують критики, нових ідей, фантазії”**. Тому література **“повинна турбувати, потрясати людей, бути совістю, критично оцінювати суспільний, політичний і культурний простір. Література минулого потрясала, захоплювала, зачаровувала читача”** [38]. Якби ми дотримувалися орієнтирів знаменитого скульптора О.Родена “відсікати усе зайве” (саме так з брили каменю він створив знамениту скульптуру “Мислитель”), то мусили б спочатку виявити структури, дії, які треба вилучити, оскільки вони — згубні. Саме так слід оцінити характеристики, що містяться у роздумах Льюси на сторінках щоденної іспанської газети “El Pais” (“Батьківщина”): **“Цивілізація розваг, у яку ми занурені, хибує на цілковите перемішування ієрархії вартостей. Сучасники не поважають ідеї, вишукані манери,**

* Ентропія — в теорії інформації: міра невизначеності ситуації // Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К., 2002. — С. 264.

інтелектуальну оснащеність чи досягнення на ниві науки, суспільства або культури, натомість — вміння зосереджувати на собі увагу і появи на перших сторінках газет, незалежно від того, чи єдиною заслугою цих “героїв” є кількість забитих м’ячів, мільйони, витрачені на імпрези чи скандали, які вони вчинили. Правдою є те, що віддавна існувала журналістика, яка годувалася клоакою, але знаходилася вона колись на маргінесі головного напрямку культури і сполучених з ним вартостей. Нині цей жанр дістав права громадянства і вмонтований у сучасну систему вартостей” [39; 64].

Для пробудження й мобілізації сумнівів велику роль відіграють думки Святішого Отця, викладені у книзі “Світ Івана Павла II” французького письменника і публіциста газети “Фігаро” (“Le Figaro”) Андре Фросара. Один з підрозділів цієї книжки-розміслення має назву “Мовчання думки”. Відтворимо бодай одне судження: **“Сфера думки занедбана, як зарослий бур’янами сад, як останки стародавніх шедеврів, знищених завзятою критикою чи спотворених гротескними інсценізаціями... Людина говорить сама з собою, рухаючись серед слів, як у непрохідних хащах, або пробиваючи тунелі, які ведуть у нікуди. Людина нікому не переказує ні моральних засад, ні концепції світу, ні оцінок подій, які відбуваються ніби поза людським світом”** [40; 35].

Досліджувати знаки часів, аби уможливити розуміння світу, що має прийти на зміну комерційно-маніпулятивній цивілізації, може література/ світоглядна публіцистика, яка пристрасно віддається людинознавству. Натомість сьогодні культивується творчість, що її можна визначити як автодеструкційна зухвалість. Можливо, це й спонукало польського філософа професора Тадеуша Гадача заявити в інтерв’ю публіцистові Яцеку Жаковському: **“Велика література практично згасла. Кіно, яке її замінило, має з мисленням мало спільного. Після Другої світової війни гуманістика опинилася в регресі, а після “холодної війни” фактично капітулювала. Або радше була зіпхнута на маргінес через біо,- інфо,- техно. Це створює сум’яття, джерело якого добре описав Вільгельм Ділтей, стверджуючи, що точні науки пізнають, а гуманітарні — розуміють. Знання без розуміння неодмінно веде до нещастя. Технологія, інформатика, біологія спочатку здомінували людську уяву, потім політику, а нині також університети. Точні науки нав’язали навіть гуманістиці чільні критерії наукового статусу, що ним є кількість цитування. Тим часом гуманістика часто потребує сто років, щоб зверифікувати поставлені тези”** [41; 129].

Якість нового виростає повільно. Корисним для спільноти може бути тільки літератор/публіцист освічений, душа якого відшліфована сумлінням, одухотворена правдою. Моральні вартості поглиблюються, шукаючи нового виразу й нового змісту. *Noblesse oblige* — шляхетність зобов’язує. В усі часи моральна аристократія була безкорисливим оборонцем загального добра. Художня література вчила нові покоління бачити минуле в новому світлі і це світло показувало майбутнє. **“Так, воістину велика справа для народу — володіти виразним голосом, мати людину, яка мелодійною мовою висловлює те, що відчуває народ у своєму серці. Італія, наприклад, бідна Італія лежить розшматована на частини, розсіяна; нема такого документа чи договору, в якому вона фігурувала б як щось ціле; і, однак, благородна Італія насправді — ЄДИНА Італія: вона породила свого Данте, вона може говорити!.. Да-**

нте звертається до того, що є шляхетним, чистим, великим на всі часи і у всіх місцях... Чи може людина сказати: *Fiat lux* (Хай буде світло)! — і з хаосу справді створити світ? Так, вона здійснить усе це саме відповідно до того СВИТЛА, що його носить у собі” [42; 83, 86, 94]. Нагадаємо, що Данте Аліг’єрі витворив пречудову італійську літературну мову.

Так само як Данте прийшов у наш світ, щоб надати мелодики релігії середніх віків, релігії нашої сучасної Європи, її внутрішньому життю, так Шекспір з’явився для того, щоб “втїлити зовнішнє життя Європи того часу з його рицарством, витонченістю, з його веселістю, марнославством... Шекспір володіє творчою проникливістю у змалюванні людей — ось у чому він великий... Навіть у далекому майбутньому люди все ж знаходитимуть новий сенс і значення у творах Шекспіра” [42; 84, 86, 89].

Т.Карлейль переконаний, що письменник виконує таку ж функцію, за виконання якої люди давніх часів називали людиною пророком, священиком, божеством. Шотландський мислитель відтворює думку німецького філософа Йоганна Готтліба Фіхте, який прочитав свого часу в Ерлангені курс лекцій про **суть письменника**. Він з’являється серед нас саме для того, щоб відкрити всім людям очі на “божественну ідею світу”, яка з кожним новим поколінням розкривається щоразу іншим, новим образом. Письменник — пророк. Таким був Йоган Вольфганг Гете, у книгах якого світ постає як “храм Бога”. Шотландського поета Роберта Бернса, який з’явився народові в образі селянина, Т.Карлейль характеризує як винятково щирого: **“Якщо слово його справжнє, ми повинні повірити йому, а повіривши, повинні здійснити його”** [42; 157].

Утвердження істини літератури в сучасній медійній цивілізації як візії відтворимо на кількох прикладах докладніше.

а) Серед майстрів слова різних регіонів світу, представлених на сторінках журналу “Кур’єр ЮНЕСКО” (інтерв’ю, статті, есе, нариси, коментарі) заслуговують на увагу міркування Андре Брінка — південноафриканського письменника, викладача сучасної літератури в університеті Родса (ПАР). Зупинімося на його есе “Художник як комаха”, вміщене у січневому номері за 1993 рік. Уже в першому абзаці проблему порушено масштабно: **“У нашу добу насильства та розбрату, тероризму та голоду, багатонаціональних корпорацій та могутніх світових союзів ми зовсім відмовились від романтичної Шеллівської віри в поета як невизнаного законодавця світу. Проте ми маємо багато підстав вважати, що без поета, художника, інтелігента, творця життя було б гіршим”** [43; 44].

Порівняно недавно з уламків різних форм абсолютизму та політичного гноблення виникло десятки суспільств. Вони шукають навпомацки ефективних орієнтирів розвитку соціуму, взаємодії спільнот. У царині культури, як відомо, особисте та громадське взаємодіють, щоб надати сенсу сирій матерії досвіду. Наприклад, у Центральній Європі протягом десятиріч самвидав робив резонансним зло та наелектризував культуру. А.Брінк називає також Чилі, Південну Африку, де творчі особистості будили совість людей, навіть на базовому рівні — поширенні інформації. Причому не тільки для вибраних (приклад: Еллада), а й для усього пригнобленого люду. Однак спрямованість лише на боротьбу за політичне звільнення, що є гострою потребою за часів гніту, може звузити фокус дії такої культури (літератури). Посилаючись на іспанського поета Федеріко Гарсія Лорку, А.Брінк доводить, що інтелектуальні потреби такі ж важливі,

як і фізичні (біологічні): **“Не досить лише того, що ми живемо, ми також потребуємо ставити собі запитання: “Для чого ми живемо?”; ми невпинно шукаємо сенсу буття. Й це ставить культуру на чільне місце в русі суспільства до найбільшої повноти волі та демократії”** [43; 45–46].

Повчально простежити, як Андре Брінк визначає роль інтелігента чи митця у цьому процесі. Перекажемо стисло ці аргументи. У нашому світському суспільстві немає місця для Карлайлового “поета як героя”, для самотнього мислителя чи творця в ролі *vates*, пророка, жерця чи мрійника. В людському галасі *vox clamantis* його часто заглушують чи просто ігнорують... Творча людина як “вільна особистість” є вигадкою, людиною поза історією, що нехтує свій зв’язок з усією різноманітною структурою світу. Так само й протилежне уявлення про митця як “комісара”, сталінського “працівника культури” є сумнівним. Ось чому творча особистість має соціальні, історичні та моральні обов’язки.

Південноафриканський письменник уявляє функцію творця у вигляді складної комахи:

— перший складник — образ Грегора Замзи, героя “Метаморфози” Кафки; прокинувшись одного ранку, побачив, “що перетворився на велетенську комаху”, став іншим, якого всі відцуралися і “неправильно сприйняли”; налякавши усіх, він помирає з голоду. Потім, наприкінці оповідання, сестра героя “схопилась на ноги й потяглася всім своїм молодим тілом”: зачерствілий світ має змогу переродитись та оновитись;

— другою комахою є бджола з новели “L’abeille” французького письменника Жана Полана. Якщо ви впіймаєте рукою бджолу, то вона вжалить вас перш, ніж ви роздушите її. Здавалося б, дрібничка, та, якби було інакше, у світі не залишилося б жодної бджоли;

— третя комаха — Сократів гедзь, якого описав болгарський критик Цветан Тодоров в есеї “Сучасні гедзі”. Це невгамовний дух турботливості, який ладен зробити можливою зміну системи цінностей;

— нарешті, четвертою комахою — прообразом інтелігента-творця — є цвіркун із “Цвіркуна під водоспадом” чеського письменника Мирослава Крлежі — голос природи.

Висновок А.Брінка може знадобитися як теоретикам, так і практикам світоглядної публіцистики, репрезентантам красного письменства: **“Щоб уберегти віру в щось прекрасне, щось значуще в цьому жахливому світі; щоб постійно виштовхувати світ зі стану самовдоволення; щоб спонукати людський розум шукати й здобувати знання, яке “так” не має за відповідь, творець-інтелігент-художник насамперед повинен бути відданим своїй свідомості, а не партії чи групі, й навіть не справі, й навіть не “народові”. Однак — і це дуже істотно — якщо ця свідомість не загартована вчинками та стосунками з іншими людьми, “народом”, якщо найособистіше з її виявів не пов’язане з усвідомленням своєї причетності до історії свого суспільства — його минулого, теперішнього чи майбутнього, — тоді вона не має власної ваги та проникливості”** [43; 47].

Вибір очевидний: звільнитися від ментальності і “жертви”, і “гнобителя”, усвідомити свою моральну відповідальність як людини, що перебуває всередині тяжкого, небезпечного і швидкоплинного процесу, **“коли онімільний від гноблення народ рухається навпомацки, але невблаганно до повнішої свободи та демократії”** [43; 48].

Визначаючи орієнтири світоконструювання на ХХІ сторіччя, мусимо, однак, позбутися деяких західних міфів — у соціально-політичних, культурних, інших сферах, а також у царині медійній, яка присутньо не повинна бути скомерціалізованою. Інформація — не товар, а субстанція, що передовсім має слугувати **“виробленню душі”** (див. діалог “Торгій” Платона). Письменник/публіцист за своїм найпершим покликанням й має стати “володарем дум”, бути такою особистістю, яка перемагає розумом, мирить душею, творить духом. Семантика життєвих ситуацій у часі й просторі не тільки задовольняє пізнавальні потреби, але спонукує сягнути до авторитетних джерел езотеричних знань, поданих у творах завуальовано, у формі міфів, легенд, оповідань, притч. Відтак формуються джерела трансцендентної істини, ціла система світобачення, світорозуміння і світовідношення. Сенс творчості, таким чином, втілюється у парадигму співтворця Духу. **“За суттю гуманістична творчість, в тому числі й художня, ... допомагає Богові громадити благодать... Суть творчості полягає у розв’язанні конфлікту між Духом та Анти-Духом, а сенс творчості — у визволенні Духа”** [44; 135-136].

За таких умов виелімінуються вузькоідеологізоване трактування подій та проблем, релятивістські, “політично коректні” позиції. Рівно ж споживач інформації вчиться розпізнавати спекуляції на “праві публіки знати” (the publik has the right to know). Оскільки є свобода самовираження, потрібно точку відліку мати всередині себе. Благодійна стабільність базується не лише на політичних чи правових інститутах — першоосновою завжди була й буде загальна **ідея** (релігійна, патріотична, соціальна) і загальноприйнята етика, що базується на цій ідеї. Сформулюємо таку історичну закономірність у розвитку автентично європейського суспільства: рівень його стабільності залежить від християнської моралі. Нинішня глобальна криза якраз викликана розривом між сучасним тлумаченням таких понять, як свобода, рівність, справедливість та їх **первісним християнським сенсом**. Невипадково французький філософ, есеїст і романіст Режі Дебрей розвінчує меркантильні тенденції нині домінуючої, спустошливої моделі демократії: **“поняття поступу не має жодного сенсу в символічній, інтелектуальній, емоційній чи психологічній сферах”** [45; 10]. Так само український письменник, есеїст Андрій Содомора у докладній розмові з Діаною Клочко на сторінках газети “День” обгрунтовує чільну думку: **“Не здобутки техніки, а вага Слова в суспільстві визначає міру його цивілізованості”** [46]. Отож наступний приклад саме й стосується позитивної аксіології слова.

б) Іван Павло II (Кароль Войтила) наприкінці життя написав один з найвиразніших сповідальних творів — “Триптих Римський”: коротку історію про минуцність з акцентом на надію. Відтворимо розмишлення Шимона Головні “з приводу”, опубліковані у журналі “Newsweek” на початку 2003 року. Насамперед довідуємося, що вперше про поему Івана Павла II повідомив кардинал Йозеф Ратцінгер — нині Папа Бенедикт XVI. Як раніше трапилося з Фатімськими таємницями, поема обросла легендами. Хоча авторові залежало, аби трактувати “Триптих Римський” головню у категоріях літературних. Але “костельні коментатори прийняли його текст на колінах як чергову енцикліку [47; 104]. Рецензенти з-поза костела потрактували цей твір як світоглядну публіцистику, дотичну до поточних подій (ситуація в Іраку). Водночас у вираженому на початку “Триптиху...” прагненні “замочити вуста у живому джерелі” окремі критики й нау-

ковці знаходять вираження туги Папи, який 25 років (на той час) “був закритий у золотій клітці” Ватикану поза справжнім світом”.

Посутньо Іван Павло II дає читачеві щось надзвичайно чисте й захоплююче, відтак варто сприймати поему як літературний заповіт “медійного папи”, очевидно — і як особисту історію про минущість і надію. Сходячи з папського п’єдесталу, під кінець життя Кароль Войтила переконує всіх у тому, в чому переконався сам: життєвий шлях людини, хоч іноді огорнутий безнадією, має сенс, оскільки “кудись веде”. У першій частині “Триптиху...” (“Струмись”) бачимо автентичну постать — як бачили на сотнях світлин з гірських подорожей, відтворених у мас-медіа, з вакацій у Татрах. Але ж за цим підсолодженотуристичним ландшафтом приховане друге дно. Щоб його відкрити, треба зупинитися...

**Co mi mówisz górski strumieniu?
W którym miejscu ze mną się spotykasz?
Ze mną, który także przemijam
Podobnie jak ty...
Czy podobnie jak ty?
(pozwól mi się tu zatrzymać [...])
oto jedno z tych najprostszych zdumień).**

Якщо людина наважиться на хвильку зупинитися у щоденному бігові, пробуджується захоплення красою світу. А потім приходиться задуматися. Вона якраз є тим, що вирізняє людину з цілого каталогу створінь: “у мені є місце зустрічі з Предковичним Словом” — затримайся, ця минущість має сенс”. Виникає запитання: чому цей світ, людина і струмись, краса в нас і доколя нас не тривають вічно? Це питання, на думку автора поеми, є вже питанням про ...Бога. Оскільки Бог існує, то проминання не означає кінця існування. Войтила, підкреслює рецензент, подає цю думку виразно пластично — Бог, створюючи світ, поставив поріг, за який входимо і за який після смерті повертаємося, і за яким Він на нас чекає.

У поемі — через споглядання Сикстинської Капели Мікеланджело — переказано історію творення. Ця медитація, друга частина “Триптиху...”, нагадує місцями обриси поетичного екскурсовода. **Людина у світі посідає особливе місце, оскільки вона “є тим сенсом, для якого Бог створив світ”**. Люди стали подібні до Бога — невидимий Творець залишив свій видимий слід у людях. Люди це відчувають, але не завжди бачать. Отож нам потрібний духовний зір.

Остання, третя частина поеми відтворює зустріч автора зі смертю вічна-віч. Йдеться про сцену, коли Авраам, підносячи руку, щоб позбавити життя власного сина, почув: “Зупинись”. Ця думка, яка вперше прозвучала на початку поеми — над потоком, наприкінці твору скріплює поему замком. “Зупинись” вказує на скриту в щоденній біганні таємницю проминання. Іван Павло II наче прагнув переконати і себе, і нас в тому, що є хтось, хто дозволить нам жити, визволить нас від смерті, скаже: “Зупинись”.

Як і у інших поезіях К.Войтили, пізнаємо тут факт і символ.

У передмові до книги вибраних поезій Кароля Войтили Григорій Штонь робить такий концептуально змодельований висновок: “Поезія... вилуцує з людського ества даровану йому земнобожість...”. Його поезії “перейдуть в ужиток іншої культури, опиняться в енергетичних полях інших контекстів” [48; 5].

Як ілюстрацію до цих слів наведемо витяг з поезії К.Войтили:

Коли подумаю — Вітчизна, —
 завжди себе висловлюю і закорінюю.
 Мовить про це мені серце, наче межа затасна,
 котра від мене біжить до інших,
 щоб огорнути майбутнім, давнішим як кожен із нас:
 Виливаюся з неї... коли мислю —
 Вітчизна — замкнути в собі хотів би, як скарб.
 Питаю постійно, як його збільшити,
 як розпросторити простір, яким Вітчизна заповнює [48; 7].

Такі публікації-розмишлення нині особливо потрібні. Добра Новина полягає в тому, що слова Христа залишаються вартісними, адже вони наповнюють життя змістом. Ми не повинні сприймати світ як ворожу субстанцію, а як обитель Бога, як динаміку безперервного творення. Тому і в царині журналістики сповідувати й практикувати так звану об'єктивність неправильно. Відтворення життєвих реалій не має жодного значення без мотивів, поривань душі й розуму творчої особистості. У період критичної моральної, екологічної та економічної кризи людства, що увиразнюється масштабно у XXI сторіччі, мусимо очистити взаємовідносини між людьми й довкіллям від намулу злякисних стереотипів, упередженості, засліплення. Журналіст/публіцист — не просто спостерігач, він зобов'язаний стати учасником світових діянь, **обираючи завжди позицію оборонця “святої правди”**. Це допоможе побачити світ з погляду вічності (*sub specie aeternitatis*).

Стаючи інтегратором, що засвоює досвід попередніх епох і справдешню суть сьогоднішніх реалій, творча людина не випускає з погляду найсуттєвіший орієнтир — ідеал. Формалізованої думки замало. Потрібне пряме розуміння з самих витоків сутності. Початок переконання — духовна інтуїція. Добру Новину треба прожити і поширювати. Позитивне, творче ставлення до життя неодмінно дає добрі результати.

в) Важливим спонукальним чинником пошуку властивих орієнтирів буття у XXI сторіччі стала публікація у газеті “Російський репортер” про десятки письменників, які змінили світ*. Йдеться про тих письменників (на думку редакції та експертів), які **“подарували нам новий зір”**. Вони переконливіше, ніж вчені, формулювали нові ідеї, відтак створили інтелектуальне та (що важливіше) емоційне обґрунтування майбутнього. Водночас письменники побачили виклики часу у повсякденному, буденному, вказали на тліючі конфлікти, допомагаючи нам збагнути нові загрози. А найважливіше — дали нові надії. Людство відтак мусить, аналізуючи страхітливий спадок минулого, поставити головне питання: “Яким буде наше завтра?”

Оповідуючи про десять письменників, які **“визначили розум і душу сучасності”**, редакція знайшла оригінальний прийом для активізації свідомісних чинників своїх читачів (*передрук публікації у польському журналі-дайджесті “Forum” (Forum. — 2003. — № 43. — S. 36-41) залучив до їх популяризації десятки тисяч читачів інших країн*). Наприкінці кожної довідки-новели поставлено запитання: “Що стало неможливим після репрезентованих письменників?” Ось ці висновки:

* Див.: http://rusrep.ru/2007/14/pisateli_izmenivshie_mir.htm

- Після Габрієля Гарсія Маркеса (Колумбія) не можна говорити про те, що світ існує за простими і очевидними правилами;
- Після Олександра Солженіцина (Росія) не можна говорити про прогрес, що базується на соціалістичних ідеях;
- Після Тоні Моррісон (США) західний світ не міг не визнати, що у жінок й чоловіків, чорних і білих, різні мови і всі вони рівноцінні;
- Після Салмана Рушді (Індія) неможливо повірити, що Схід і Захід справді рухаються назустріч один одному;
- Після Мілана Кундери (Чехія) не можна говорити про тоталітаризм як єдине джерело упослідження особистості у ХХ сторіччі;
- Орхан Памук (Туреччина) допоміг Європі збагнути, що “європейськість” Туреччини — і, напевно, усього Сходу — сильно перебільшена;
- Той, хто прочитав книги Мішеля Уельбека (острів Реюньон), неминуче усвідомить, що матеріальне благополуччя у світі соціальної гармонії жодним чином не наближає індивідуального щастя;
- Прочитавши твори Джоан Роулінг (Велика Британія), не можна говорити про те, що прості істини, про які розповідають її книги, застаріли;
- Після книг, написаних Умберто Еко (Італія), не можна говорити про “кінець історії” та безумовний історичний прогрес;
- Після Карлоса Кастанеди (Перу) не можна говорити про виключно раціональне пізнання світу.

г) Наостанку про внесок української літератури/світоглядної публіцистики у моделювання світу пробудження, “вироблення душі”, візії майбутнього.

Український народ має дуже давню історію, яка сягає кілька тисяч літ. Історики, археологи, лінгвісти Євразії твердять, що на території України постала і 8-7 тисяч років тому оформилася першомова, самобутня культура і цивілізація індоєвропейських народів. У статті “Яким роком живеш, україно?” Василь Хитрук стверджує: **“7500-річчя нашої пелазго-трипільсько-праукраїнської історії у сьогоdnішньому вирі соціальних бур, як і все по-справжньому вагоме й космічне, сокровенне, приходить, отже, непоміченим, залишаючись таємницею для мільйонів і мільйонів людей України і світу”** [49].

Історія має стати постійно діючим фактором нашої національної свідомості. З неї ми черпаємо уроки на майбутнє, і позитивні, і такі, що змушують корегувати своє світобачення, вчинки та ін. Завдяки вченим ми знаємо, якими психологічними рисами, якою ментальністю володіємо. Це селянськість, зумовлена інтимним контактом з матір’ю-землею, ідеалізм, джерелом якого є так зване бажальне думання у напрямку великої шляхетності-гуманності, індивідуалізм, що понад усе цінить свободу, глибока емоційність як протизвага холодному розумові, релігійність, що сприймається нашим народом містично й одухотворює нас [50; 6-7].

У всі часи — розквіту й занепаду, боротьби й упослідження, окупації й визволення — речники українства скеровували думку в нове і незнане. Освітлення розуму любов’ю душі ставало несхитним імперативом. Вже під сучасну пору Марія Чумарна у статті “Духовні обереги нації” наголошувала: **“Наші доктрини вичерпали себе. І ми змушені заглянути в душу народу, у глибину його пам’яті і тисячолітнього досвіду та спитати наших предків: “А як нам жити далі?”** [51; 96]. Дух свободи завжди діяв — як мислитель, пророк, кобзар,

герой. На маршрутах історії актуальність свободи включала динаміку буття і вагомість життя.

Пригадаймо кілька прикладів того, як динаміка свідомості збагачувала душу, акцентувала увагу на суттєвому: повноцінність людського життя вимагає рівнорядного розвитку культури і цивілізації. Митрополит Іларіон у “Слові про закон і благодать” говорив про недосяжність благоденства суспільства через закон. Можна врятуватися тільки вірою і любов’ю. Таке світоозначення стало визначальним упродовж сотень літ, про що переконливо сказав Валерій Шевчук в інавгураційній лекції Почесного професора Національного університету “Києво-Могилянська академія” 1 вересня 2007 року; її видано окремою брошурою під назвою “Загублена українська культура за тисячу років” (К., 2008. — 74 с.). Заповіді предків, а культура і є таким заповітом передусім, стали несхитним кріпильним елементом нації. Ми переконувалися й донині переконуємося, що вічне самоозначення людини до добра — можливе.

Конкретна ідея самостійності України найповніше виражена у творчості Тараса Шевченка. Фундаментальні дослідження (останнім часом — Івана Дзюби, Євгена Сверстюка), тисячі статей, есе, розвідок про Шевченкове голошення віщих, вогненних слів, що вдаряють у нашу душу й будять її до чину з національної отупілості, й кличуть до **пробудження**, — ще з середини XIX сторіччя стали світоглядною основою універсальної ідеї: праведного, **“блаженного життя в справедливості, що її несе Україна поганьбленому й оскверненому світові”** [52; 27].

Українській науці доконечно потрібно синтезувати спадок усебічного осмислення ролі нашого найвидатнішого поета. І тоді нам відкриється, за словами Миколи Шлемкевича, глибинна верства світогляду Шевченка. Саме так названо його доповідь-розміслення, що її вміщено у вище цитованій книзі. Коли ми акцентуємо кредо поета “святую правду возвістити” словами, які “огнем невидимим пекли замерзлі душі”, то переконуємося у рації М. Шлемкевича, який каже: “Уся наша історія після Шевченка — це повільне здійснювання того, що вже **передсказане і передздійснене** в його творах” (*підкреслення наше. — Й.Л.*). Поезія Шевченка дає змогу наблизитися “до первнів українських речей і дій”, ми бачимо не тільки філологічну націю, але й політичне суспільство” (“Заповіт”, “Сон”, “Великий льох”, “Кавказ”, “Послання”). М.Шлемкевич звернув увагу на насиченість “нашої публіцистики різних напрямків цитатами з козацько-гайдамацьких і програмних творів”, але водночас справедливо картає за “байдужість тієї публіцистики до таких мистецьких шедеврів, як “Наймичка” і “Марія”. Коли ми програмуємо майбутнє, то “сторожем у суспільстві мають бути люди добрі” — саме такі особистості створять добру державу [53; 61–108].

Як і у попередні епохи, нині (можливо, особливо гостро) постала проблема збереження висоти духу — для орієнтації у світі. На нашу гадку, найпереконливіше про Тараса Шевченка як найконцептуальнішу постать нашої культури сказав молодий поет Леонід Кисельов:

**Він був як полум’я. Його рядки —
Дзвінки і небезпечні, наче криця,
Переживуть і жито, і пшеницю,
І хліб, і сіль, і війни, і віки.
Він був як полум’я. Свої слова —
Легкі як небо, сині наче квіти,**

**Що ними тільки правду говорити, —
Він в наші душі спрагли наливав... [54; 241-242].**

З наукової точки зору на останньому прикладі ще раз переконуємося у слушності висновків Миколи Шлемкевича: **“Публіцистика, як я її розумію, не є незрілим яблуком-зелепугою, передчасно обірваним із дерева наукового пізнання. Публіцистика — це саме процес дозрівання громадської думки, процес, що завершується світоглядом суспільства, передовсім його провідної верстви, і філософією її інтелектуальних верхів” [54; 6].**

На підтвердження суджень фундатора світоглядної публіцистики наведемо ще таке. Півстоліття тому Радіо Свобода (українська редакція) передало рефлексії Ю.Гайдара “Шевченків заповіт свободи”. Зазначаючи, що “Шевченкове розуміння свободи як універсального найголовнішого принципу всякого життя йшло врозріз не тільки з марксизмом, але й з усією тодішньою позитивістичною філософією...”, автор на конкретних прикладах доводить творчий характер поняття свободи. **“В усій поезії Шевченка свобода ототожнюється з правдою, з життям, з душею, з істиною... Свобода була головним заповітом Шевченка Україні і всім людям. Услухайтесь у слова “Заповіту...” — там йдеться про свободу як універсальний Божий закон життя, про ту свободу, без якої не може бути повноцінного життя, ані творчости, ані нації, ані людини” [55; 1–13].**

Наприкінці ХХ сторіччя Іван Павло II повторив думку Т. Шевченка про **свободу як істину**, оскільки без останньої — це шлях егоїзму.

У творенні досконалішого світу нам допоможуть візія України у “Пролозі” до поеми “Мойсей” Івана Франка, громадянська відвага Лесі Українки, Олени Теліги, Ліни Костенко, міра присутності волі й завзяття, глибинного світовідчужання Василя Стуса, Євгена Пашковського, який (принагідно) упевнений в тому, що **“будь-яка сила духовності — із внутрішньої, найщирішої любові”**, що **“надзагрозою є відсутність любові до Істини”**, а також чіткі орієнтири, що їх накреслюють на ХХІ сторіччя десятки українських письменників: вище устремління, виразніша школа вартостей, відчуття обов’язку творити кращий світ. Маємо підтвердження того, що **“художня література була для українського народу не лише “мистецтвом слова”, а й його “підручником життя”, надійним порадином і втіхою” [56].** Водночас переживає свій ренесанс так звана література факту — листи, щоденники, спогади, есеї. Про екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури переконливо сказала Михайлина Коцюбинська [57].

Підтвердження цього знаходимо в сучасній медійній сфері. Кілька прикладів (деякі — промовисті з огляду на присвоєння собі сокровенного спадку українства). Володимир Крупін у статті “Про призначення письменника в Росії” ставить питання недвозначно: **“Чому російська література — провідна у світі? Тому, що стоїть на фундаменті усної та книжкової писемності Давньої Русі, яка є глибоко православною”**. Автор, претендуючи на високоморальну позицію, демонструє... цинізм, бо привласнює спадок України, який справді орієнтує на звернення до Господа, оскільки **“усі інші шляхи перепробувані” [58; 234].**

Без творчості знаменитого австрійського поета і прозаїка Райнера Марії Рільке неможливо уявити світову поетичну спадщину ХХ сторіччя. **“Шляхетний лицар національного слова, самодостатня особистість, унікальний по-**

ет, в обізнаного українця він викликає особливі почуття поваги і вдячності”. Звертаючись до Києва, він палко промовляє: **“Навчи мене твоєї пісні, навчи мене твого страждання”**. Він відкрив для себе світ давньоукраїнської літератури, Несторову **“Повість минулих літ”**, а **“Слово о полку Ігоревім”** стає для нього справжнім потрясінням. Згодом Рільке здійснив довершений переклад цієї літературної перлини німецькою мовою. **“Глибоке філософське розуміння речей навколишнього світу, пошуки духовних орієнтирів спонукають Рільке до відвідування могили нашого Кобзаря у Каневі. Лише біля святих місць він усвідомлює, що поет має бути причетним до глибинних джерел буття, до істин, які відкривають природу”**. Наскільки важливо донести до масового читача (сотні тисяч передплатників газети) найсокровенніше у творчості письменника — засвідчує ще один витяг з розмислень вчителя-методиста зарубіжної літератури м. Бровари Київської області: **“Саме на українських просторах поет знайшов свою, особисту дорогу до Бога:**

**Згаси мій зір — я все ж тебе знайду,
Замкни мій слух — я все ж тебе почую,
Я і без ніг до тебе домандрую,
Без уст тобі обітницю складу [59].**

Назавжди залишаться у світлій свідомості блискучі й добрі слова Станіслава Вінченца — польського письменника, есеїста й філософа, великого ерудита, який у своїй епопеї **“На високій полонині”** чесно відтворив первинне, вічне у житті гуцулів (300 років родина Вінценців мешкала у Слободі Рунгурській), а в інтерв'ю Михайлові Добрянському з Радіо Свобода (18.6.1961) особливо наголосив на прадавній глибокій культурі українців, оскільки **“безпосередньо з природи, води, довкілля виходить правдива культура”** [60; 10–13]; романтичні твори Джозефа Конрада (Юзефа Коженювського) — класика англійської літератури, який поєднав три стихії, три культурні сили — українську землю, польський дух і велич англійської мови”, письменника, який возвеличив найкращі людські прикмети — вірність ідеалам [61]; судження швейцарської письменниці Сильвен Люпої (її прабабуся — українка, родом із Хотина), яка щиро зізналася: **“Щоразу, як чую вашу мову — особливо коли йдеться про поезію, — всередині мене ворухнеться щось із минулого, щось призабуте, виринають обличчя людей, яких я любила... Ваша мова така запальна, вона просто не може залишити байдужою!”** [62].

Таким чином, сучасна медійна сфера, у кращих своїх означеннях, доносить до щораз ширшого споживача інформації нетлінні скарби Слова, що є основою не тільки літератури, а й культури назагал. Це вселяє оптимізм, адже дбати, щоб не постраждала душа — найперший обов'язок речників красного письменства.

Висновки

1. На часі — ретельне вибирання, систематизація, класифікація і концептуалізація найкращих вірців світової літератури, які осмислені у світоглядній публіцистиці; таке багатотомне джерело концептуальних публікацій з провідних видань світу викристалізує понятійний апарат, дозволить збагнути глибокий сенс доброго, мудрого, метафоричного слова, що неодмінно збагатить історичну правду (істину фактів) правдою моральною (істиною принципів);

2. Література і світоглядна публіцистика можуть запропонувати нове, нетрадиційне бачення шляхів розвитку усіх царин людського буття. Узагальнюючи цей досвід, наука сприятиме навчанню людей перспективному світобаченню і світосприйняттю; треба, щоб народжувався дух мислення, адже розуміння розкриває зміст речей, обдаровує людину духовним просвітленням. Світоглядна публіцистика зобов'язана допомогти суспільству збагнути місійний потенціал великої літератури. Саме література “денна” (вислів Ернеста Сабато), на відмінну від “нічної”, шукає сенсу, намагається зрозуміти й упорядкувати світ — аби люди плекали у собі почуття відповідальності, за все, що діється довкола.

3. Гідність мислення дає змогу засвоїти моральні універсалії сумління, “святої правди”, глобалізації солідарності, повернення до спільних християнських коренів європейської культури. Метою мислення саме і є істина, вона — автентичний критерій мислинневої дії. Правду не можна трактувати інструментально. Гідне мислення чути у тому, що журналіст/публіцист/письменник говорять, і видно в тому, що і як вони чинять. Найновіша література репрезентує щораз менше емпатії, отже — мусимо повернути втрачені позиції. За допомогою літератури, книг віра, культура вибудовують ментальні структури, які допомагають привносити творче перетворення в наше життя. Добру Новину треба прожити і поширювати. ХХІ сторіччя потребує духовної демократії. Морально чутливі творчі особистості переконливо доводять: історія вчить, що ми вийшли з гармонії і можемо до неї повернутися; відтак наша гармонія поєднується з нашою свідомістю. Літератор/публіцист зобов'язані не тільки говорити правду, не тільки закликати до дії, але й запалювати. За таких умов вільна преса стане відвертою сповіддю народу перед самим собою, апелюючи до самопочуття нації.

-
1. Федченко П.П. Преса та її попередники. К., 1969. С. 292–293.
 2. Ruzynina J. Slovo — Wartość — Kultura. Lublin, 1997; Wolert W. Szkice z dziejów prasy światowej. Kraków, 2005; Bajka Z. Historia mediów. Kraków, 2000.
 3. Гібер Й. Біотоп поезії: як телебачення допомагає літературі // Deutschland. 1997. Грудень. С. 61.
 4. Див.: Свитич Л. Профессия: журналист. Учебное пособие. М., 2003.
 5. Див.: Шлемкевич М. Новочасна потуга (ідеї до філософії публіцистики) // Верхи життя й творчості. Нью-Йорк — Торонто, 1958. С. 109–144.
 6. Годяк Б. Незнаний Христос. Тернопіль, 2008. С. 197.
 7. Див. докладніше: Інтерв'ю. Шарль Маламуд відповідає на запитання Тоні Леві // Кур'єр ЮНЕСКО. 1993. Липень. С. 4–8, 49–50; Боголюб П. Індійська культура і Захід. Канада, 1962; Упанішади. Львів, 1999.
 8. Скарбниця. Бхагавадгіта // Всесвіт. 1981. Ч. 11. С. 137–160.
 9. Wielkie mowy historii. Numer. T.1. Od Mojzesza do Napoleona. Warszawa, 2006. S. 14.
 10. Годяк Б. Незнаний Христос. Тернопіль, 2008. С. 197.
 11. Гюго В. Мистецтво і народ. Збірник. К., 1985. С. 189, 220, 320.
 12. Карлейль Т. Теперь и прежде. М., 1994. С. 134, 140.

13. Див.: Литературная газета. 1983. 4 мая.
14. Див.: Родина. 1989. Ч. 5. С. 56–57.
15. Листи до Приятелів. 2009. Березень. С. 47.
16. Див. докладніше: *Іванов Ю.* Вера и таинства Николая Гоголя // Зеркало недели. 1999. 4 декабря.
17. *Островерха М.* Nihil novi... Міркування на мистецькі теми. Штутгарт, 1946. С. 28.
18. Докладно: *Cronkite W.* Reporter's Life. New York, 1996.
19. *Алексіс де Токвіль.* Давній порядок і революція. К., 2000. С. 131.
20. Інтерв'ю. Ернесто Сабато. Віднайти здатність дивуватися // Кур'єр ЮНЕСКО. 1990. Жовтень. С. 4–9.
21. Deutschland. 1994. Ч. 4. С. 36–39 (на той час журнал виходив також українською мовою).
22. Цит. за.: Forum. 2010. № 33. S. 30–31.
23. Цит. за: *Slowacki J.* Dziela wszystkie. Wrocław, 1959. T. 12. S. 287–288.
24. *Дзюба І.* З криниці літ. К., 2006. С. 314–334.
25. *Szpotanski Z.* Słowacki a Faulkner // Znak. 1968. № 4. S. 498.
26. Цит. за: *Шкворецький Й.* Чеські письменники: політики поневолі // Сучасність. 1990. Ч. 10. С. 17–18.
27. День. 2001. 16 травня.
28. Див.: Цена победы. Мы с вами — одного безумия люди. Светлана Алексиевич — Эльке Либс // Литературная газета. 1995. 22 февраля. С. 3.
29. Gazeta Wyborcza. 2011. 28.04.
30. Цит. за: Swietlana Aleksijewicz. Koniec czerwonego człowieka // Forum. 2009. № 13. S. 44–46.
31. Po ludzku. Ze Świetlaną Aleksijewicz, białoruską reporterką, rozmawia Mariusz Kowalczyk // Press. 2011. 06. S. 24–28.
32. *Шлемкевич М.* Українська синтеза чи українська громадянська війна. 2-е видання. Німеччина, 1949. С. 9.
33. Див. докладніше: *Хруцький А.* Коментар до історіографії філософії в Україні Чижевського // Сучасність. 1988. Ч. 5. С. 61–68; Сучасність. 1980, травень. С. 46–67; Там само. 1980, листопад. С. 69–78; Там само. 1981, березень–квітень. С. 59–68; Там само. 1981, липень–серпень. С. 76–79; Там само. 1984, вересень. С. 36–38; Там само. 1989, червень. С. 91–96; Там само. 1989, жовтень. С. 111–117.
34. *Костенко Л.* Записки українського самашедшого. К. 2011. С. 113.
35. Шюмер Дірк — редактор газети “Франкфуртер Альгемайне Цайтунг” (Frankfurter Allgemeine Zeitung). — E-Mail: redaction.deutschland@Fsd.de
36. Див.: *Тарнавський О.* Світоглядова публіцистика Миколи Шлемкевича // Сучасність. 1987. Ч. 12. С. 65–68.
37. *Мильтон Дж.* Ареопагитика. Речь о свободе печати. Казань. 1905. С. 37.
38. Інтерв'ю с Марио Варгасом Льоса // Kulturchronik. 1998. № 4. С. 12, 14.
39. Цит. за: *Mario Vargas Llosa.* Cywilizacja w kanale // Forum. 2007. № 39. S. 64.
40. *Фросар А.* Світ Івана Павла II. Львів, 2001. С. 113–114.
41. O mądrości. Nie ma szczęścia bez myślenia. Prof. Tadeusz Gadacz, filozof, w rozmowie z Jackiem Zakowskim // Wydanie specjalne “Polityki”. Warszawa (Kraków). 2010. S. 129.

42. *Карлейль Т.* Герой как поэт. Данте, Шекспир // Теперь и прежде. М., 1994. С. 83–94.
43. *Брінк А.* Художник як комаха // Кур'єр ЮНЕСКО. 1993, січень. С. 44.
44. *Хмельовський О.* Сенс творчості у контексті свободи духа // Сучасність. 1996. Травень. С. 135–136.
45. *Дебрей Р.* Західний міф // Кур'єр ЮНЕСКО. 1994. Лютий. С. 10.
46. Див.: День. 2000, 8 грудня. С. 18.
47. *Holownia S.* Słowa na progu // Newsweek. 2.03.2003. S. 104.
48. *Штонь Г.* Ряст нагірних мовчань // Кароль Войтила. Вибрані поезії. Львів, 2001. С. 5, 7.
49. *Хитрук В.* Яким роком живеш, українство? // Літературна Україна. 1991. 9 травня.
50. Див.: *Семчишин М.* Українська національна психіка // Народна воля. 1979. 30 серпня. С. 6–7.
51. *Чумарна М.* Духовні обереги нації // Дзвін. 1990. Ч. 7. С. 96.
52. *Шлемкевич М.* Верхи життя і творчості. Промови-доповіді. Нью-Йорк — Торонто, 1958. С. 27.
53. Докладніше див.: Глибинна верства світогляду Шевченка // Шлемкевич М. Верхи життя і творчості. Промови-доповіді. Нью-Йорк – Торонто, 1958. С. 61–108.
54. *Киселев Л.* Леонід Кисельов ...все на свете — только песня на украинском языке. К., 2006. С. 241–242.
55. *Гайдар Ю.* Шевченків заповіт свободи. 8.3.1961. Мюнхен, 1962. С. 1–13. Говорить Радіо Свобода.
56. Див.: *Низовий М.* Книги, в яких шукали майбутнє // День. 2011. 29–30 квітня.
57. Див.: *Коцюбинська М.* Історія, оркестрована на людські голоси. К., 2008.
58. *Крупин В.* “О назначении писателя в России” // Наш современник. 2010. № 10. С. 232, 234.
59. *Вовк Т.* З Україною в серці // Сільські вісті. 2007. 1 лютого.
60. Див.: Говорить Радіо Свобода. Мюнхен, 1968. С. 10–13.
61. Див. докладніше: *Опанасик О.* Земляк із когорта великих. Джозеф Конрад і Україна // День. 2004, 15 травня.
62. Див.: *Таран Л.* Сильвія Люпюї: “Я обожнювала Беккета, але хотіла писати інакше!” // День. 2011. 22–23 квіт.

**WORLD AS SPIRITUAL LIGHT.
THE TRUTH OF LITERATURE AND MODERN MEDIA CIVILIZATION**

Josyp Los'

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
Tel. office: (032) 239-47-75

E-mail: jlos@ukr.net

The article attempts to analyze role of literature and philosophical publicistics in a construction of the following: a) the world of ideals and sense-orientation points; b) the world of penetration and diagnosis; c) the world of renewal and future visions. The author outlines the world-as-idea, as well as the authenticity of the text and language vibration.

Key words: literature, philosophical publicistics, noble motivation, media civilization, concepts, creation, mission, vision, morality.

**СЛОВО — ДУХОВНИЙ СВІТОЧ.
ИСТИНА ЛИТЕРАТУРЫ И СОВРЕМЕННАЯ МЕДИЙНАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ**

Иосиф Лось

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина
Тел. оф.: (032) 239-47-75

E-mail: jlos@ukr.net

Статья исследует роль литературы и мировоззренческой публицистики в конструировании а) мира идеалов, смысловых ориентиров, б) мира проникновения-диагноза, в) мира пробуждения, видения будущего. Автор акцентирует внимание на том, что современная медиатизация всех аспектов жизни позволяет распространить слово как идею, органичность произведения и вибрацию языка.

Ключевые слова: литература, мировоззренческая публицистика, благородная мотивация, медийная цивилизация, концепт, творчество, миссия, видение, мораль.

Стаття надійшла до редколегії 30.08.2011

Прийнята до друку 06.11.2011